

Адыгэ Республикэм и Къэралыгъо Совет — Хасэмрэ и Правительствэрэ ягъэзет

РеспубликэмкIэ анахьыбэу бжыхъасэхэр гъэ къэс къызыщагъэкIы-хэрэр Джэдждэ районыр ары. Тызыхэт илээсым ащ цылаухыжьи фае хъэ гектар 3201-рэ, коц гектар 23894-рэ, рапс гектар 3730-рэ.

## Хъасэхэр мыдэу къятагъэх



БэмышIэу а районым ты-цылагъ. Ащ мэкъу-мэщымкIэ игъэорышIапIэ ипашэ ипшгъэ-рылхэр зыгъэцкIэрэ Анато-лий Пахоль къытфиготыгъ мэ-хъанэшхо зилэ IофшIэным ма-фэ къэс нахъ зызэриушъом-бгъурэр, чIыопсым къафихы-рэ къиныгъохэр зэпачыхээ, лэ-жыгъэу къагъэкIыгъэр чIэна-гъэ фэмышъоу угъоинжыгъэ-ным зэкIэ амалэу шыIэхэр чIы-гулэжхэм зэрэфагъэоры-шIэрэр.

— Хъэ гектар 3201-у тила-гъэм илухыжьи хъазырэу гъу-нэм фэкIуагъ, — еIо Анатолий Пахоль. — Мы мафэхэм хъэм иаужырэ гектархэр районым цылаухыжьи. Тихъызмэт-шIэпIэ анахъ инхэми фермер хъызмэтшIапIэхэми ахэтых хъэм мыдэу къызыгъэхэр. Бжыхъасэхэм кIымафэр зэрэ-рахыгъэм, гъатхэм бэрэ къы-

зэрешхыгъэм зэрэрэу къахы-гъэр хъэм ыкIи коцым язытет лъэшэу къегоуагъэу ары къы-зэрэтшIошIыштыгъэр, ау ащ емылтытыгъэу хъэу районым цылаухыжьи мыдэу къы-тэтагъэу плыгъэ хъушт. Гуры-тымкIэ районым хъэ гектар те-лътэу центнер 41-рэ фэдиз къыщытхыжьи.

Ащ пыдзагъэу тигушыIэгъу апэу къыхигъэщыгъэр СХА-у «Восходым» цылаухыжьи хъэ гектар 69-м изы гектар центнер 51-м ехъу къызэрэра-хыгъэр ары. Джащ фэдэу хъэ гектар 500-м фэдиз хъазырэу ялагъэм илухыжьи ОАО-у «Дондуковскэ элеваторым» шаухыгъ, гектар телътэу центнер 44,7-рэ къырахыжьи, пстэумкIи тонн 2214-рэ къа-хыжьи. Джащ фэдэу хъэр анахьыбэу къызшахыжьи гъэ-хэу зигугъу къытфигъэхэр

ООО-у «Архонтыр», ООО-у «Георгиевскэр», СХА-у «Киро-выр», СХА-у «Радугэр» арых.

Хъэм дакIоу районым ра-псым илухыжьи хъазырэу гъунэм шынагъэсыгъ. Гуры-тымкIэ рапсэу Iуахыжьи гъэ гектар пэпчэ центнер 23-рэ фэдиз къырахыгъ. МыщкIэ пэ-рытныгъэр Iуубытыгъ ОАО-у «Дондуковскэ элеваторым» — центнер 27,8-рэ ярапс гектар къытыгъ.

Районым тызышIэм мэкъу-мэщышIэ-фермер хъызмэтшIа-пIэу Сергей Анисимовым пэ-щэныгъэ зыдызрихэрэм хъэм иаужырэ гектархэр зэрэшыла-хыжьи хэрэм тыкэплыгъ. Нафэ къызэрэтфэхугъэмкIэ, фермерым бэмышIэу къышэ-фыгъэ комбайнитIур — ахэр Америкэм къышашыгъэхэу



«Джон Дир» зыфигорэм фэ-дэх — дэгъоу мыщ шагъэфэ-дэх. Хъэ гектари 120-м ехъоу ялагъэр мэфэ зытIушкIэ Iуахы-жьи, гектар телътэу цент-нер 40-м къышымыкIэу къы-рахыжьи.

ЛIЭХЪУСЭЖЪ  
Хъаджэрэтыбый.

Сурэтхэм арытхэр: ком-байнерэу Сергей Николае-выр; комбайнэм хъэу кы-Iоужыгъэр машинэм кыре-такъо.

## Ощхышхом ыуж

Тикъалэ къабзэ, зтегъэпсы-хъагъ тэлэ, амал илэмэ, идэха-гъэ, игупсэфылагъэ, иурамхэм язэнкIагъэ къыхэтэгъэщы. Ау чIыопсым изытет тIэкIу нэмы-Iэми зыкъызызэрихыокIыкIэ, къалэр ушэтыпIэ хылыгъ еуцэ.

Ащ фэдэу тыгъоснахыпэ Мыекъуапэ иурамхэр автомо-бильхэмкIэ гузэжбогъугъ. Сы-хъатитIум ехъурэ ошхышхоу къешхыгъэм гъогухэм псы-шхо агыригъэуцагъ. Къешхы-гъэр зэкIэ урамхэм атетыгъ нахъ, канализациемкIэ чIы-чIэгъым зы псы гъуантIуи чIэмышъагъэм фэдагъ. Автомо-бильхэр къэуцугъэхэу ошгъум чыгъ чIэгъхэм зашыщаухъу-мэщтыгъ. Псышхом хэмыкIы-

шгъухэрэи къызыщыуцугъэхэм мыкошхэу хэтыгъэх.

Ошх-жыбгъэшхом чыгъхэр лъэшэу Iутыныгъэх, рикIыкIы-гъапэхэри шыIэх. Арышгъ, къа-лэм ЖКХ-мкIэ икIулыкIу ты-гъуасэ Iоф бэкIае илагъ.

ЧIыопсым къыхыштыр къэ-шIэгъуай, ау къалэр агъэпсы зыхъукIэ, лъэныкъуабэ къыда-лтыгъ. А къулыкIухэм зыпкэ итэу, тэрзэу Iоф ашIэ зыхъукIэ, сыдрэ ошIэ-дэмышIэ Iофи гу-зэжбогъун ыльэкIыштып. Ау шыIэныгъэм нахыбэрэмкIэ шыхъурэр нэмыкI: кIымафэм осышхор зыгъун шыIэрэп, гъэ-мафэм ошхышхом къыхыгъэ псым зыдэгъээн ыгъотырэп.

СИХЪУ Гоцнагъу.



Сурэтыр Iэшъынэ Аслъан тырихыгъ.



# Тарихъыр члаукъошщтэп



**Тинахъыжъ лъаплэхэр упчлэжъэгъу зэрэтшыхэрэм даклоу, ежхэри зэлуклэхэзэ, акъылэгъу зэфэхъужьых. Адыгэ Республикэм иобщественнэ движениеу «Адыгэ Хасэм» инахъыжъхэм ясоветрэ къзэкъхэм я Мыекъопэ отдел хэтхэмрэ зэлуклэу зэдыралагъэм унэшо хэхыгъэхэр шырахъухагъэх.**

Къалэу Мыекъуапэ ыкIи Мыекъопэ районым якъзэкъхэм яотделхэм ахэтхэу Николай Смарковыр, Владимир Федорченкэр, Виктор Толмачевыр зэхыхъэм къышгыгушылагъэх. Нахъыжъхэм ясовету Адыгэ Хасэм щызэхашагъэм итхьаматэу Хьунэго Чэтибэ зэлуклэр зэрищэзэ, лъэпкъ зэпхыныгъэхэр гъэпытэгъэнхэм общественнэ движениехэр зэрэхэлэжъэштхэм иеплъыкIэхэр къыриоллагъэх.

Къэрэбэт Аслъан, Тхьэркъохъо Юныс, Шхьэлэхъо Абу, Мамгъэт Къасим, Мамый Русъан, Быжъ Сыхъатбий, Къуекъо Аслъанбий, Мэщфэшлэ Нэдждэт, Чэтэо Ибрахым, Къуижъ Казбек, Едыдж Батырай, ЦуукI Налбий, нэмыкIхэри зэлукIэм хэлэжъагъэх, къэгущылагъэр макIэп. Анахъэу тыналэ зытетидзагъэр лъэпкъ зэфыштыкIэхэр зэкIэми агъэпэгъэ зэрэащлэиго ары. Ащ имызакъоу, Мамгъэт Къасимэ зэрэхигъэунэфыкIыгъэу, титарихъ члаукъуашцэзэ тхыльхэр Краснодар краим, нэмыкIхэм къызэрашыхауыхэрэм, къэбар нэпцIыхэр адыгэмэ афэзыгъэлэхэрэм,

титарихъ чIыгу археологхэм къышагъотырэ пкъыгъохэр адыгэмэ ямыягъэхэу зылорэмэ адебгъэштэныр тэрэзыхэп. Лъэпкъхэр «зэщызыхъо» зышIоигъохэм, зифедэ лыхьхуэрэм шыпкъагъэ тхэлэу тапэуцуныр, шIэжъ ялэу ныбжьыкIэхэр плугъэнхэр ары тызыкIызэлуклэрэр.

Къзэкъ отделхэмрэ Адыгэ Хасэм инахъыжъхэм ясоветрэ тапэклэ дэдэлэжъэштых, хабзэм икъулыкъушIэхэри ащ къыхэлэжъэштых. Ар къыдалыгъи, зэпымыоу Iоф зышIэшт куп зэхашагъ. Рагъэжъэгъэ Iофыр зэрэплъыкIуатэрэм тигъэзетеджэхэр щыдгъэгъозэштых.

АР-м лъэпкъ IофхэмкIэ, IэкIыб къэралхэм ащыпсэурэ тилъэпкъэгъухэм адырIэ зэпхыныгъэхэмкIэ ыкIи къэбар жъугъэм иамалхэмкIэ и Комитет итхьаматэу Шхьэлэхъо Аскэр зэхыхъэм къызэрэщIуагъэу, Адыгэ Хасэм инахъыжъхэм ясоветрэ къзэкъ нахъыжъхэм яотделэу Мыекъуапэ щызэхашагъэмрэ мэхъэнэ хэхыгъэ зилэ Iофыгъоу къалэтырэр макIэп. Ягупшысэхэр тIэкIу зэтемыфэхэу къыхэкIымы, зэгурылонхэ алъэкIышт.

Гурыт ныбжъ зилэхэр, ныбжьыкIэхэр нахъыжъхэм зябгъапшэхэклэ, щыIэныгъэ гъогоу къа-кIугъэр къыдэплъытэн фае.

Шхьэлэхъо Аскэр зэрэхигъэунэфыкIыгъэмкIэ, аужырэ ильэс 20-м къыкIоцI патриотическэ плуныгъэм Урысыем мэхъанэу шыратырэр къеIыхыгъ. Ащ къыхэкIэу ныбжьыкIэхэр тарихъым икъоу шагъэгъуазэхэрэп. БлэкIыгъэ уахътэр зымышIэрэм лъэхъанэу тызыхъым ихъугъэ-шлагъэхэр тызэрэфаем фэдэу къыгурылоштэп. Адыгэ Хасэм хэт ныбжьы-

кIэхэмрэ къзэкъ купхэм яныбжьыкIэхэмрэ зэгурылонхыгъэ ахэлэу Iоф зэрэзэдэлэжъэштхэм непэ нахъ лъэшэу тигъэгумэкIын фае.

Хьунэго Чэтибэ, Мамгъэт Къасимэ, Николай Соловьевым, нэмыкIхэм къаIуагъэм укыпкъырыкIыгъэ, Шхьэлэхъо Аскэр изэфэхьысыжъхэм къызэрахи-гъэщыгъэу, гъэцкIэгъэн фэе Iофыгъохэм шхьэхыгъэу ягугъу тшIыныр нахъышIу. НыбжьыкIэхэм я Адыгэ Хасэрэ къзэкъхэм яныбжьыкIэхэмрэ тапэклэ дэдэлэжъэнхэм фэшI куп зэхарэш, унашъохэр рэрэхъухъэх, тинахъыжъ лъаплэхэр упчлэжъэгъу арэшых.

НыбжьыкIэ Адыгэ Хасэм хэтхэр лъэпкъ Iофыгъохэм зэрагъэгумэкIыхэрэр дэгъу. Бэгъэдыр Артур зыщыдебгъэштэн фэе чIыплэ-хэр къы-хэкIых. Мыекъуапэ идхьаплэ те-

тхагъ 1857-рэ ильэсым къалэм лъапсэ ышIыгъэу. Ар зэрэмыгъэрэзыр, Мыекъуапэ къалэ зыхъугъэр нэмыкI ильэсэу зэрэщыгъыр тарихълэжъхэм дэгъоу ашIэ, ау зытегушыIэхэрэ Iофым зэхьокIыныгъэ фэхъурэп. Зэхыхъэхэр, «Iэнэ хъураехэр» зэхашцэхэзэ ашIынэу, СМИ-хэм ялIыкIохэр яздэгущыIэгъухэм ахэлэжъэнхэу ныбжьыкIэхэр къыкIэлъэлэх. Ащи зи мыхъун хэлэп, ишIуагъэ къэкIошт.

Ау плъыр-стырым хэтхэу зэгъэпшэнхэу ашIыхэрэм уязэгъын умылъэкIынэу къызэрэхэкIырэми тытегушыIэн фаеу Шхьэлэхъо Аскэри, Хьунэго Чэтиби алъыгъэ. Тэрэз. Къащ тамыгъэхэр Адыгэ Республикэм зэрэшагъэуцухэрэм тегъэгумэкIы, хабзэм икъулыкъушIэмэ ащ еплъыкIэу фыряIэр къалон фае. Iофыр кIыхъэ-лхыгъэ зыхъукIэ, къащ тамыгъэхэм къапкъырыкIэуи ныбжьыкIэхэр бырсырхэм ахэфэнхэм ищынагъо щыI. Пачыхъэм идзэ хэтгыгъэ офицерхэм ясаутгъэтхэр Краснодар краим, Адыгеим ашагъэуцух. Ащи Адыгэ Хасэр езэгъын ылъэкIы-щтэп. Лъэпкъхэр «зэщызы-хъошт» саутгъэтхэм ацIэхэри зэхыхъэм къышыраIуагъэшъ, хэкIыплэхэри къаымыгъоты хушгътэп.

Адыгэ Хасэм инахъыжъхэм ясовет къышаIуагъэм дегъгъаштэ. Общественнэ движениехэмрэ хабзэм икъулыкъушIэхэмрэ зэгъусэхэу тапэклэ зэрэзэдэлэжъэштхэм непэ икъоу тызимыгъэгумэкIыкIэ, неущ тыгужьон ылъэкIышт.

**ЕМТИЛЪ  
Нурбий.**

Сурэтхэр зэхыхъэм  
къыщытырахыгъэх.



## ИСКУССТВЭМРЭ КIЭЛЭЩЫКИУХЭМРЭ



## ОРЭДЫМ гур къеIэты

къэлонимкIэ нахъыбэрэ пэрытныгъэр къащыдзыхыштыгъэхэр псэйтыхуэр ары. Ащ къыхэкIыкIэ Псэйтыху кьоджэ орэдыIокIэ еджагъэх. Ллакьо пэпчъ орэдыIо къыхэкIыштыгъ. Ащ фэдэ ллакьоу дэххэм ащышых Ахэджагохэр. Джы къызнэсыгъэми орэджэлоным фэкъулайхэу, зымакъэ екIоу къэзылоштыгъэхэм ацIэхэр кьоджэдэххэм къыраIох.

Ахэм ащышыхъ Ахэджэго Умарэ. Ар IофшIэкIошхуагъ, бригадирыгъ, зыгъэпсэфыгъо уахътэм орэдыжъхэр лэжъаIомэ къафилоштыгъ. Умарэ ыкъоу Щэбани орэдыжъхэр икIэсагъ. Ленинград дэт консерваториер къыуи бэрэ Мыекъуапэ щылэжъагъ. Цыфхэр зыIэпишэу ижъыр орэджэр къылоштыгъэх. Ишхъэгъусэу Ахэджэго Гошнагъуи орэдыIуагъ. Еджэгъэ-

шхоу щымытхэми, Ахэджэго зышыхэу Шумафэрэ Мэдинэрэ амакъэ екIоу орэджэр къалоштыгъ.

А ллакьоу щыщэу Саидэ Псэйтыху гурыт еджаплэм щеджэ, япшIэнэрэ классым ихъагъ. Мэкъэ чан шлагъо иI, цыкIу дэдэу орэджэр къылохэу ыублагъ. Пшгъэшгъэжъые нэутх, сценэм дахэу щээкIо, концертхэм ахэлажэ, иорэджэр кьедэлэхэрэм агу рехых. Музыкэм хэшIыкI фыриI, ыгу етыгъэу, зыкъыдишIыгъэ, орэджэр къелох. Дэгъоу еджэ, музыкэм зэрэпылгыр иеджэн кьегуаорэп. БэмышIэу композиторэу КIыргъ Юрэ иорэджэр къышаIонхэу зэхашцэгъэ район фестивалым, кIэлэцIыкIу театрэ коллективхэм яфестиваль-зэнэкъокъоу «Убзэ зэгъашIэ, уилгъэпкъ гъэдахэ» зыфилохэрэм ахэлэжъагъ, дипломхэр къышыратыгъэх. Джащ тетэу адыгэ шэн-зэхэтгыкIэ-хэбзэ дахэхэр къеухъумэх.

**ХЪУШТ Шэбан.**  
Сурэтым итыр: Ахэджэго Саид.

## ЯлэжъапкIэ къыхэхъошт

Гъэсэнныгъэм иIоф нахъышIоу зэхэщэгъэнымкIэ зэрэхэшт Iофтхьабзэхэм зашIытегушыIэгъэхэ зэхэсыгъо Адыгэ кIэлэегъэджэ колледжэу Андырхъое Хьусенэ ыцIэ зыхъырэм джырблагъэ шыкIуагъ. Ащ хэлэжъагъэх район администрациехэм гъэсэнныгъэмкIэ ягъэлорышIаплэхэм ыкIи гурыт еджаплэхэм япашцэхэр.

АР-м гъэсэнныгъэмрэ шIэныгъэмрэкIэ иминистрэу Беданыкьо Рэмэзан пэублэ псалгэкIэ зэхэсыгъор къызэлIуныгъ. Ащ къызэриIуагъэмкIэ, джырэ лъэхъан Урысыем гъэсэнныгъэмкIэ исистемэ зэхьокIыныгъэшхохэр щэкIох, ащкIэ Адыгеир ауж кымынэу, амалыкIэу щылэхэр къыхэхыгъэнхэм дэлэжъэштых. Ащ фэгъэзагъэхэм чаныгъэ къызыхагъафэзэ, игъом ищыкIэгъэ тхыльхэр агъэхъазырынхэ зэрэфаем министрэм ыналэ тыраригъэдзагъ. Джащ фэдэу Беданыкьо Рэмэзан къыхигъэшыгъэхэм ащыщ кIэлэегъэджэ сэнэхъатым имэхъанэ обществэм зыкъышегъэIэтыгъэным пае федеральнэ гупчэм Iоныгъом и 1-м къышегъэжъагъэу ахэм ялэжъапкIэ процент 30-кIэ къалэтынуу зэрэрихъухагъэр. Ащ нэмыкIэу проценти 4-р Адыгеим и Правительствоу иунашъокIэ къафыхагъэхъошт.

Нуужым министрэм иапэрэ гуадзэу Надежда Кабановар гъэсэнныгъэр модернизацие шIыгъэнымкIэ шIыкIэ-амалхэр къыхэхыгъэнхэм фэгъэхыгъэу къэгущылагъ. Зэхэсыгъом хэлэжъагъэхэр зыгъэгумэкIырэ упчIэхэм яджэуапхэри специалитхэм къатыжъыгъэх.

**IЭШЫНЭ Сусан.**





Тильэпкьэгъухэр

# ЧЫГУЖЪЫР ЗЭРАГЪЭЛЪЭГЪУ, бзэр зэрагъэшIэжъы



— Тэ Тыркуем тыкыкыгъ. КIэлэцIыкIу 30 адыгэмэ яхэ-кужъ зэрагъэлъэгъунэу, адыгэ кIэлэцIыкIу хэм нэIуасэ зафа-шынуу, адыгэ унагъохэр зэрэп-сэхэрэр зэрагъэшIэнэу кьэт-цагъэх. Дахуу кытпэгъокIы-гъэх, кытшыгушIу кытIыгъэх, тэри ащ инэу тыгу кыIэ-тыгъ, — Тыркуем кыкIыгъэ кIэлэцIыкIу хэр кьэзыцэрэ авто-бусыр кьэмысызэ ТыркуемкIэ Инрегиоль районым и Адыгэ Хасэ итхьаматэу Мышъэ Ос-мэн кытфелуатэ.

Адыгэ кьэралыгъо универ-ситетым иIухэгъу джэ тызэ-хэтэу тыщыт. Непэ Тыркуем кыкIыгъэ кIэлэцIыкIу хэу Пэ-нэхэс кытшыгушIу хэр АКЪУ-м рагъэблэгъагъэх, ахэр универ-ситетым нэIуасэ фашишIытх, сэнэхьатэу ныбжьыкIэхэм ша-рагъэгъотыхэрэр зыфэдэхэр кьафалотэщIытх.

ХьэкIэ цыкIу хэм яжэх АР-м лъэпкь IофхэмкIэ, IэкIыб кьэ-ралхэм ащыпсэхэр тильэпкьэ-гъухэм адырIэ зэпхыныгъэ-хэмкIэ ыкIи кьэбар жьугъэм иамалхэмкIэ и Комитет итхьа-матэу Шъхьэлэхьо Аскэр, ко-митетым иIофышIэхэр, IэкIыб кьэралыгъохэм кьарыкIы-жырэ тильэпкьэгъухэм адэ-лажэхэрэр, университетым, СМИ-хэм яIофышIэхэр.

КIэлэ купэу кьэсыгъэм иза-кьоп, адыгэ унагъоу зыхэхэм ясабийхэр, кIэлэгъаджэхэр, ны-тыхэм ащышхэр ягъусэх. КIэлакIэхэм апэгъокIых, сэлам фабэ зэрахы.

Адыгэ Республикэм тильэп-кьэгъухэу IэкIыб кьэралыгъо-хэм ащыпсэхэрэм зэпхыны-гъэу адытIэхэр гъэпыгъэгъэн-хэм фэгъэхьыгъэ программэ шъхьаф зэрэщылажэхэрэр, ащ кьызырэдилыгъэрэм тетэу Тыр-куем кыкIыгъэ кIэлэцIыкIу хэр Адыгеим кьэклонхэу зэрэху-гъэр Шъхьэлэхьо Аскэр кьелох.

— Джащ фэдэу, мы илээ-сым кьыщегъэжъагъэу феде-ральнэ гупчэм ахыщэу Адыге-им кьыфитIупшызэ ышIы-

щтым ишIуагъэкIэ, кьэлэу Мые-кьуапэ дэт университетитIум нэбгырэ 70-рэ ащеджэхэзэ ашIын алъэкIышIт, — еIо ащ.

СтIашъу Яхье ипсалъэ кIэкIы: — Сэ Адыгеим илээс 25-рэ сыныбжэу сыкьэклужыгъагъ. Сириер ары сыкьыздикIыжы-гъэр. Адыгэ чIыгум сэри си-сабийхэм и унагъохэр щыт-шIагъэх. Шъори шъуапэкIэ лъэпкым кьызырэфэжъугъэзэ-жыщтым шъуегупшысэнуу сыкьышъоджэ.

Нэужым кIэлэцIыкIу хэм университетым зыщарагъэп-



лыхьэ, илээс 80 гъогоу ащ кыкIу гъэм фэгъэхьыгъэ видео-кассетэм рагъэплыхь, шагум зэхэтхэу сурэтхэр ащатырахы.

Шъхьэлэхьо Нурбый ары хьакIэхэр Пэнэхэс кьызышы-гъэхэр, ар Тэхьутэмькьое районым гъэсэныгъэмкIэ и ГъэлыршIаплэ ипаш. Ащ игъус Тыркуем кыкIыгъэ купым ипа-щэу Цопсынэ Фархьати.

— КIэлэцIыкIу хэр кьэклауагъэ-хэр аныбжьыкIэ кьадишIэрэ сабийхэр зэрыс унагъохэм атедгощагъэх. Ныдэльфыбзэр зымышIэрэр нахьыб. Ахэр мафэ кьэс еджапIэм макIох, тхэнхэу, еджэнхэу арагъашIэ. АдыгабзэкIэ гушыIэ заулэхэр

кьаIохэ хьугъэ. Лъэпкь тари-хьыр, адыгэ хабзэхэр кьа-фауатэх. Шапсыгъэ кьуаджэ-хэр ядгъэлъэгъугъэх, Красно-дар лъэпкь культурэм и Гупчэу дэтым тшэгъагъэх, мэфитIо Мыекьуапэ тыщыIэнэу ты-кьэклауагъ, — кытфелуатэ Нал-бий.

Шэуджэн Гупсэ бзищ ешIэ — адыгабзэр, урысыбзэр ыкIи тыркубзэр. ЕджапIэр кьыу-хыгъ. Мыгъэ Адыгэ кьэралы-гъо университетым адыга-бзэмкIэ ифакультет чIэхьанэу зегъэхьазыры. Ягъэ Мыекьуа-пэ кьэклужыгъэу шэпсэу, ыш-нахьыжы кьакуи Адыгеир зэ-ригъэлъэгъугъ.

Тыркуем кыкIыгъэ кIэлэ-

нэу фаехэр кьызырэрагъэблэ-гъэщIхэм.

ЗэкIэ тлэгъурэр тыгу ре-хьы ыкIи тшIодах. Тиунэ ти-сым фэдэу пэнэхэхэм тахэс. Адыгеир зэрэдахэр тызыкIожь-кIэ тиныбджэгъухэм кьафэ-тIотэщIт.

КIэлэцIыкIу хэм ашIогъэшIэ-гъонэу заплыхьэ, зэщэгъушIу-кыжыхь.

Сэхьутэ Мурат Пэнэхэс цыщ. Шъэогъу ышIыгъэ адыгэ кIалэу Тыркуем кыкIыгъэр игъусэу Мыекьуапэ кьэклауагъ. Зыдэшысхэ чIыпIэм нахьыж-хэр кьызыIохьэхэм, кьызы-щылъэтыгъ.

— Шъутыс, — еIо, — те-тIысхьаплэм нахьыжхэр ре-гъэблагъэх. Шъэожьыем изе-кIуакIэ ягуап, кIалэм раложьы: — Хьун, шъушыс шъо.

— Хьау, — еIо етIани Му-рат. — Нахьыжхэр бгъэтIы-сынхэу цытба, шъо шъутыс.

СыхьатитIо фэдиэзэ мэкъэш-хо зыхэлукырэ ныбжьыкIэхэри ахэм ягъусэ нахьыжхэри уни-верситетым чIэтыгъэх. Ащ-иуж Лъэпкь музеир «кьэжэ-щтыгъ», пчыхьэм адыгэ джэ-гум ипчэгъу кьышышъонхэм зытырагъэпсыхьэщтыгъ.

— Неущ кIэлэцIыкIу хэр кьушыхьэм тшэщIытх, — еIо Шъхьэлэхьо Нурбый. — Жьы кьэбзэ IэшIу кьадгъэщIт, тичIыопс идэхэгъэ ядгъэлъэ-гъушIт.

Лъэпкь Iофыгъохэм язэшIо-хын дэлэжхэрэ комитетым ипа-щэу Шъхьэлэхьо Аскэр кIэлэ-цIыкIу хэм арилогъэ гушыIэхэр шыпкьэх: «Адыгэхэр Тырку-ем зикIыжыгъэхэ уахьтэм кьыщегъэжъагъэу лIэуж заулэ, Адыгэ хэкур алъэгъуным кIэ-хьопсыхьэзэ, дунаим ехыжы-гъэх. Ахэм шъо шъуанахь насыпышIу. Адыгэ чIыгури, Адыгэ хэгъэгури, ащ шыпсэу-рэ цыфхэри шъульэгъунхэу шъуинасып кьыхьыгъ. Ащ-кIэ сышъуфэгъушIо. Тапэки нахь зэпэблагъэ тыхьунэу сэг-угъэ».

**ШЪАУКЪО Аслъангуаш.**  
Сурэтхэр зэлукIэгъум кьы-щытырахыгъэх.



цыкIу хэм гушыIэгъу тафэ-хьунымкIэ Гупсэ ишIуагъэ кьытегъэкIы, ахэм кьалорэр адыгабзэкIэ кьытфызэредзэ-кыжы.

ТыздэгъушыIэрэр пшъэшъэ лъэпэлъаг, шъхьатехьо телъ. ГушIор ынэгъу кIиз. МеликэкIэ еджэх, ащ игъус Бэрна зыцIэ пшъэшъэ кьопцIэ гохьыри.

— Сэ Тыркуем сыщыщ, — еIо ащ. — Бурса сыщэпсэу, Адыгэ Хасэм сэкIо, адыгэ кьэ-шъуакIэ зэсэгъашIэ. Инэу си-гъэгъушIуагъ IэкIыб кьэралы-гъохэм ащыпсэхэр ныбжьы-кIэхэу Адыгэ хэгъэгъум шеджэ-



Тыркуем кыкIыгъэ кIэлэцIыкIу хэм Адыгеим зызэрэцагъэпсэфырэм фэгъэхьыгъэ кьэбар я 8-рэ нэклужьом ижъыгъотэщIт.



Цыфыр дунаим ехыжьыгъэми, ащымыгъупшэу охътабэ тешлэу кыыхэкы. Ар зэлытыгъэр ицыфышлугъ, ишлушлагъ. Бэрэтэрэ Хьамидэ щымылэжьымы, иусэхэр кэнагъэхэш, адыгэ лъэпкыим щымыгъупшэу лэшлэгъухэр зэрэблэкыштыхэм шлэшхуныгъэ фысил.

Мы ситхыгъэ Хьамидэ итворчествэ кыщызэхэсфынэу, уасэ фэсшынэу пшээрылъ зыщифэзгъэуцужьырэн. Сикъоджэгъугъэш, ныбджэгъу благъэу силагъэш, сигукъэкыжьхэр кыщислотыкыштых. Усэу щызгъэфедэхэрэр анахь дэгъоу сэлъитэхэклэ арэн, хуэгъэ-шлагъэу къэслюатэхэрэм афэгъэхыгъэу зэхилъхыгъэхэр ары.



Бэрэтэрэ Хьамидэрэ ащ ипсэогъуштыгъэ Нэфэстрэ.

Бэрэтэрэ Хьамидэ усэ ил «Ныбджэгъу зыфалорэр» ышхъэу. Ащ эпиграфэу фишлугъ Еутых Аскэр иусэ сатырхэр: «Ныбджэгъу зыфалорэр сэ сэшлэ, кыздисхыштыр сшлэрэн нахъ». Ар зысэлъэгъум, зэклэм сыгу кыыхагъ: «Сыда Хьамидэ иусэ ар эпиграфэу зыкыфишлугъэр, зыгорэклэ иныбджэгъухэмклэ кытфэмыра?» Ау усэм сызеджэм, сэ кысшыхуэгъэм Иофыр зэрэтемытыр кызыгурыуагъ. Хьамидэ ныбджэгъу пае кызырэмьнэрэр, ахэм зэрафэрэр, шлулэгъоу афырирэр усэм кыщырелотыкы:

**Ныбджэгъу зыфалуи, ащ иуклэгъуи**

**Сэ синасыныш, гъашлэм щыси.**

**Зымыхъожьынэу ныбжьыи, шлулэгъуи**

**Ныбджэгъу шыпккэ кысфхъуэрэм фыси.**

Хьамидэ ныбджэгъубэ илагъ. Зыфэмышпыпкыи, кысфэмышпыпкыи, шлу ымылэгъуи, зымылэгъуи ахэм ахэтыгъэн. Шлу ымылэгъуи плэкыштыгъэн. Цыфышлугъ дэдагъ, сэмэркэушхо хэлъыгъ, нэутхагъ, куп хахэмэ, шлэху зыкыригъэш-тэн ыльэкыштыгъ. Ащ фэшл иныбджэгъухэмклэ Хьамидэ тыфэрэзагъэми, гуфэбэныгъэ фытилагъэми, ным кыльтыфгъэ пстэури изэфэмыдэу, анахь зыфэшагъэ, нахъ шлу ыльэгъурэ къахэклэу мэху. Тыгу хымыгъэкыным пае «сэ мыр анахышлугъ сэлъэгъу» Хьамидэ ылоу зэхэсымыштыгъэми, кызырэтфыштыгъэмклэ, илокэшлэкхэмклэ зэныбджэгъухэм ащышэу Хьамидэ ыгу нахъ зыфэшагъэр кэшлэгъоуагъ. Ахэм сэ сачшышэу сызэлпыжьыштыгъ. Сыушэфынэл, еж кысфэмылошпыштыгъэми, ныбджэгъоу силэмэ Хьамидэ анахышлугъ зэрэслэгъурэр сэ кысэкклэлогъагъ.

Апэу ар кызышыслогъагъэр джы кызнэсыгъэми сшыгъупшэрэн. Зэныбджэгъу заулэу тызэхэсыгъ, шысыгъэхэри кэсэ-шлэжьых — Мамый Казбек, Бэрэтэрэ Батырбий, Пэнэшлу Хьамзэт, Хьокло Асланчарый, «псы фыж» тлэклу еткылыгъэу, арыба угу илыр озымыгъэушэфырэр, кыкклэлыкыштыгъэм семыгупшысэу кэс-луагъ: «Хьамидэ нахышлугъ слэгъурэ синыбджэгъухэм ахэтэн».

Ар нэужым бэрэ сиынбджэгъухэм кысхыштыгъ. Хьамидэ игугъу кысфашлын зыхуэклэ, ыцлэ кыралошты-

гъэн, лакырыдыгъэ тлэклу клэлъэу «Анахышлугъ плэгъурэ уиныбджэгъу...» алоштыгъ. Ау джы кызнэсыгъэми сырыклэгъоужьырэн ауштэу зэрэслогъагъэм, нэшлэшлугъи шьорышлугъи хэмылэу шлу дэдэ слэгъуштыгъ. Еж кызырэтфыштыгъи зыгорэ елолэгъоуагъ.

Бэрэтэрэ Хьамидэрэ сэрырэ зы кыуаджэ, Къэзэныкыоежэу джы щымылэжьым, Краснодар псыубытылэр ашы зэхум агэкоштыгъэм тыкышчыхуэгъ, ау тыкызырэхуэхэгъэ унагъохэр зэпэлэгъэ дэдагъэхэпты, тицыкыгъом тызэлуклэу, тызэдэджэ-



Бэрэтэрэ Хьамидэ Краснодар итхаклохэмрэ адыгэ тхаклохэмрэ ахт.

гоу шытыгъэн. Сэ сыкызырэхуэхэгъэ унагъор кыоджаклэу зыфалорэм хиубытэу, псыхъоу Псэкупсэ инэпкэ тесыгъ, Хьамидэ кызышыхуэгъэр кыоджэгуклэ заджэхэрэм хиубытэу губгъом нахъ идзгъагъ. Загъорэ зышыслэгъуштыгъэр ятэжэу Бэрэтэрэ Исхакъ (Пакъэм) ишагу дэт псынэм псыхъэ сызыкылоклэ ары. Псыхъом тызэрэпблагъэр арэу кыычлэкын, а лъэхъаным природэр зэламыгъэхъагъэу зэрэ-кыбзагъэр арынкыи хъун, псыхъом кыыхахырэ псыр ары ащ клэрыс унагъохэр зашъоштыгъэхэр, зэрышпырэхыштыгъэхэр, псынэ зилэ тыхаблэ тесыгъэн. Гъэмэфэ гузэгум, дунаим ижоркыгъом псы чыылэ тешъо тшлэигоу зыхуэклэ ары ащ сызыкылоштыгъэр. «Хьамзэкъо Пакъэм ипсын» алоу цлэрыло хуэгъу псынэ дэгъу дэдагъ, ипс чыылэу, уешъонклэ гохъэу шытыгъ, псыхъэ клорэр багъэ.

**Ясэмэркэоу тхыпшырэ а псалэр**

**Сэ сицлыкыгъом зэхэсхыгъ!**  
**Ау сэмэркэоу шыпккыи хэлъыгъ.**

Хьамидэрэ сэрырэ ныбджэгъу тызэфэхуныр кызысхыгъагъэр тыкызышыхуэгъэ кыуаджэм нахы Едэпсыкыое гурыт еджаплэр арэу сломэ сыхэмыукоу кысхэцхэу. Къэзэныкыуае ублэплэ еджаплэ нылэп дэтыгъэр. Ар кызуухымэ, Едэпсыкыуае шыпыбдзэжын фэягъ, ау ащи апэм гурыт имыкыурэ еджапл дэтыгъэр. Яблэнэрэ классыр кызыуухырэ, уишлэныгъэ хэбгъэхон гухэлэ уилэмэ, Пчыхалыкыуае е Пэнэжыкыуае уклон фэягъ. Ахэр блэгъагъэхэп, зыр километрэ 14 фэдизклэ, адрэр — 20-клэ Къэзэныкыуае пчыжыагъэх. Ахэм анэс пчэдыж кыс лъэсэу уклэу уащеджэныр лэшлэхыгъэн, зыгорэм иунэ уисынэу плуагъэкли, унапклэр ары, пшыштыр ары, ащ фэдэ амал зилэу а лъэхъаным

Къэзэныкыуае дэсыгъэр мэклагъэ. Ащ еджэныр лыгъэклогъэныр кыгъэхылыштыгъ. Сэри, сэш фэдабэми ар аушэтыгъ. Пчыхалыкыуае лъэсэу сыклоу езгъажэмэ, бжыхъэ оялэ хумэ, сыкыпызыжыкызэ, илъэс еджэгъуитлу блэгъэкыгъэу, ящэнэрэ илъэс еджэгъум Пэнэ-

жыкыое гурыт еджаплэм нэрэ-псэрэклэ яенэрэ классыр кысшысыхуыгъагъ. Едэпсыкыое еджаплэм ябгъонэрэ класс 1950-рэ илъэсым илэ зэхум. Яенэрэ классым кыщырагъэ-жыагъэу ащ шеджэштыгъэх Хьамидэ, Бэрэтэрэ Батырбий, Пэнэшлу Хьамзэти, Мамый Казбеки. Зы класс тызэдисэу тызэде-джэштыгъ. Ащ тизэныбджэгъуныгъэ кысхэжыагъ, нэужым нахъ пытэзэ, гурыт еджаплэр кызы-дэтыухи, кыэлэ зэфэшхыафхэм адэт еджэпэшхомэ тазычлахэми, ахэр кыэтыухыи, сенэхват зэфэшхыафхэмклэ Иоф тшлэ зэхуми, тызэшымыгъупшэу, тызэхэхуэу, тызэхэкызэ кыэтхыгъ.

Тикласс исыгъэхэмклэ те-хуапсэу Хьамидэ дэгъоу еджэ-штыгъ. Урысыбзэр мыдэу ышлэштыгъ, анахъу зыфэша-гъагъэр бзэмрэ литературэмрэ. Гурыт еджаплэр кызытэхуым, тикласс исыгъэ нэбгыритлум — Мамый Казбекрэ Пэнэшлу Хьам-

зэтрэ дышгъэ медаль, Бэрэтэрэ Хьамидэ тыжын медаль кыа-хыгъ. Адрэ нэбгыритлум дэу еджэштыгъэхэп, ау тэ дышгъэ ме-даль зыгорэм кыыхыштыгъ, ар анахъ зыфэдгъэшгуашэштыгъэр Хьамид ары.

А лъэхъаным медаль кызы-хыгъэхэр сьд фэдэ еджэплэ-шхуи экзамен аламыхуэу зэдэ-гушылэгъуклэ аштэштыгъэх. Мамый Казбекрэ Пэнэшлу Хьам-зэтрэ Дон тет кыалэу Ростов дэт университетым еджаплэ кыуа-гъэх, Хьамидэ зымы члэмыхъэу кыуаджэм кыдэнагъ. Ятэшэу зыльэхэсым, Абубэчыр, ригъэ-джэнэу а лъэхъаным амал ила-гъэн. Абубэчыр займэклэ сомэ мин 25-рэ кызысхымы, а лъэ-хъаным ар ахышхуагъ, зыфэе еджэплэшхом члэхъан фитэу Хьамидэ кызырелом, ыгу кызы-

гъэкыгъэр кышлэгъуаеу кы-хыхыгъэр Москва дэт, хэгъэ-гумклэ анахъ еджэплэшхор, Ло-моновым ыцлэ зыхырэ уни-верситетыр ары.

А университетым журна-листикэмклэ ифакультет кызы-ухым, Москва кыдыни, 1958 — 1960-рэ илъэсхэм артист хуыш-хэр кызысхыгъэхызырхэрэ ин-ститутым (ГИТИС-м) иадыгэ студие хэкум икыгъэхэр шы-ригъэджагъэх. Ащ кызыкы-жым, гъэзетхуэ «Адыгейская правда», «Социалистическэ Адыгеим», «Советская Кубань», Краснодар тхыль тедзлэпэм Иоф ащишлагъ, нэужым, 1969-рэ илъэсым тарыхъ шлэныгъэхэмклэ кандидат зэхум, Кубань мэку-мэш институтым доцентэу шы-лэжыагъ. 1985-рэ илъэсым Мые-кыуапэ кызысхыгъэхым, дунаир ехъожыфэ Адыгэ клэлэгъэджэ институтым, нэужым универси-тет хуужыгъэм доцентэу, егланэ профессорэу Иоф щиллагъ.

Бэрэтэрэ Хьамидэ ыцлэ лъагъэу алатыгъ, цлэ лъаплэхэри кыфа-гъэшшоагъэх. «РСФСР-м куль-турэмклэ изаслуженнэ Иофшл» зыфиорэ шыпхушлэрыхыштыгъ, Адыгеим инароднэ поэтыгъ.

Хьамидэ исабынгъо насы-пышлуагъэу плон плэкыштыгъ. Ишэнклэ цыф чэфылэштыгъэми, нэшхыгъэхэри кыкылухуэу бэрэ хуыштыгъ. Анахъу зыгъэнэш-хэиштыгъэр янэу кызылыфы-гъэр шыхарымытэу кызырэтэ-джыгъэр ары. Къэхуыгъэклагъ ятэу Яхыерэ янэу Фатимэтрэ зызэхэкыжыхэм. Янэу Хьатикыуае шышыгъэти, Уджыхуэмэ яп-хуэгъ, ащ клэжыгъагъэ. Ятэ-жэрэ янэжэрэ кыалэхэнэгъагъ. Ахэр арых зыплужыгъэхэр. Яти нэмышхэм Иоф ащишлагъэти, рачи илъэсипшлэ Сыбыр кыэ-тыгъ. Кызыкыжыкыи, унагъо илэ хуужыгъэу шыхыафэу псэ-уштыгъ, еж Хьамидэ зыша-плужыгъэу унэм кынэгагъэ, янэжэрэ ятэжэрэ зэлэхэм, ятэш Абубэчыр кылытэхэнэгъагъ. Ахэр кыфэдэгъу дэдагъэх. Зэрафэ-рэр кыыхэцэу ягугъу дахэклэ кышлэу бэрэ зэхэпхыштыгъ. Ау сьд фэдизэу уфэдэгъукли, янэу зышхыарымытыр, ащ ыбгъэ фабэ члэмылыгъэр, ылэ шыабэ кызынэмысшыштыгъэ сабыр насыпышлэ хуын ыльэкыштыгъ.





## илээс 80 зэрэхгүрэм инэгъокI

Янэ игукIэгъу, ыIэ шыабэхэр кынынмысху, игъэшIуабзэ зехимыху кызырэтэджыгъэм, ахэм акIэхъопсэу кызырэхыгъэм илыуз Хьамидэ еплъэгъулIэу хуштыгъ.

— Сэфэр, сыохуапсэ, — ыIуагъ Хьамидэ мафэ горэм таджэ тисэу, тянэ Iанэ кыит-фишIыгъу тышху тыпсэу.

— Сыда? — сыкъэгъуIагъ, кызыкIысэхъопсэн фэдэ шыIэу зыдэсшIэжырэпти.

— Уянэ уиIэш ары. Зянэ зилэхэм сяхуапсэзэ сэ сигъашIэ къэсэхы.

— Ори уянэ уиIэба! — Iуагъ, ыгу шышIэрэр зэхэсшIэми.

— Шыпккъэ, псаоу сянэ шыI, ау ар сэркIэ шымыIэпапкI...

Ащ нахь кыфэмыIошгъоу ынзкухэр къэупсэпсагъэх. Сыгу

**Оры гушIуагъом сыфзы-пIугъэр...**

МэзхэмкIи, псыхъохэмкIи Къэзэныкъуае зэрбаигъэр, къуаджэр зыдэщысыгъэ чIыпIэр зэрэдэхэ дэдагъэр сурэт шыгъэм фэдэу уапашхъэ кырегъэуно, ахэм зэрарыгушхорэр усэ сатырхэм къахэщы:

**А мы сикъуаджэ!**

**Псэкъупсэ Iушъо**

**Шъолъыр даху зырищ-кIыгъ,**

**Чыгы зэлэгъухэр цIыфыр рыгушхоу,**

**ПсыIум рекIокIэу кыици-гъэкIыгъ.**

**АдкIэ псыкIыбым, чылтэм ыб-гъэгоу,**

**Гъогъэ мзышхом зыкыи-щелъты...**

Къуаджэр зыкIэрысыгъэ псыхъоми, Псэкъупсэ, шIулъэ-



Бэрэтэрэ Хьамидэ иныбджэгъумэ ахэс.

# Хьамид!

егъугъ. Ыгу кыдэсшаемэ сшIо-игъоу къэсIуагъ:

— Хьамид, зыдэсшIэжырэп нахь, сэщ нахы о унахь насыпшыIу. Уяни псаоу шыI, уати ары. Сэ сятэ заом хэкIодагъ.

— Орырэ сэрэрэ тызэгур-ылоштэп, — ыIуагъ Хьамидэ нэххъеу. — Исабынгъом ныр шхъарымытэу къэтэджыгъэм игукъанэ кыбгъурылоном пачэ сэ сыгу шышIагъэм фэдиз ппэ-кIэIын фае.

Нафэ ыгукIэ Хьамидэ зэрэ-мыпхъэщыгъэр. Ащ рамыгъэгуп-шысэном паенкIи мэху ятжыи, янжъи, ятшI Абубэчыри кызы-кIыфэдэгъу дэдагъэхэр. ШIоу кыфашIагъэр шIэху зыщыгъу-пшэжхэрэм Хьамидэ ащыщы-гъэп. ЫпэкIэ кызырэсIуагъэу, ар кызыдэщырэ гушIэхэр кышш-ху бэрэ зэхэпхыгъэ, иусэхэ-ми къахэщы. Ятжэ шIулъэгъоу фыриIагъэр шызэхэошIэ «Ся-тжэ» зыфиIорэ усэм:

**ШIулъэгъоу анахь згъэлъа-пIэр**

**Сятжэссы ыцIэ фэсэхы.**

**Джы нэсы сызгъэфэбагъэр**

**Ипсэлъэ гъаиIоу зесэхъ...**

Ятжэу Абубэчыр мыхъугъэмэ, 1947-рэ гъэблэ илээсым хэлыхъанкIи хуштыгъэу Хьамидэ ыIоу зэхэпхыгъэ. ШIоу кыфишIагъэхэм ягугъу кышшIы зыхъукIэ, анахь кIигъэгъыштыгъэр ежэ Абубэчыри лъфыгъэхэр иIэху, Iыгыныр мымэкIагъэми, ахэм апигъэкIодэщтым кыици-гъакIэзэ, ежэ зэрэригъэджагъэр ары.

Хьамидэ кызыщыгъуэ къуаджэр шIу ыльэгъуштыгъ. Ар, игупсэ чIыпIэхэр зэрэчIагъэхэр, псычIэгъ зэрэхуыгъэхэр шымыгъупшэху, гукъэошхоу зыдиIыгъэхэ дунаим ехыжыгъ. Ахэм шIулъэгъоу афыриIагъэр, ыгу ихыкIыгъэхэр кызыщыри-IотыкIырэ усэхэр иIэх. «Чылтэм итхыд» зыфиIорэ поэмэр зыфэгъэхыгъэр Къэзэныкъуай. Поэмэр мыщ фэдэ гушIэхэмкIэ кырегъажэ:

**Къэзэныкъуай!**

**Ары сэ гъаиIэр зыщызгъо-тыгъэр,**

**Тыгъэм ифабэ скIышъо зэхшIэу,**

**ШIушIэ насыным лъагъор сфыхиху,**

гъоу фыриIэр «Сыгум ушщ» зышхъэ усэм кыицириIоты-кIыгъ:

**Псынэхъо къабзэр нэккыи кIеубзэ,**

**Бзумэ оредыр ицелым щагъаджэ.**

**Сынэгум кIэкIырэн сэ си Псэкъупсэ,**

**Спсэ зыхэтIагъэр кыгос кIуаджэ...**

КысэупчIыху мэху: «О уагроном, мэкъумэщ институт къэуухыгъ. Утхэныр сыдым угу кыгъэкIыгъа?» Ясэлэ Бэрэтэрэ Хьамид мыхъугъэмэ, сытхэныр егъашIи сыгу кысымыIо-штыгъэу. Ар шыпккъэ. Ябгъонэрэ классым тисыгъ Хьамидэ усэхэр зэхилхъэхэ зэху. Гъоум тытетыми, ыдэжэ тыкIуагъэми иусэхэм кыитфаджэщтыгъ. Ахэр хэку гъэзетым кыикутхэ зэху ежэ имызакъоу, иныбджэгъу-хэмкIи тигушIогъошхуагъ. Сыда пIомэ зы лъэныкъокIэ Хьамидэ поэт хуыгъэу тIыгъэу тырыгу-шхоштыгъ, ащ дакIоуи те-хуапсэщтыгъ. Джы фэдагъэп а лъэханым, поэт, тхакIо залокIэ зыгорэ дэдэу, узылгыIэсын умылгъэкIышIт жъогъо лъагъэу ошъогум итым фэдэу кыитшы-хуштыгъ. ЕтIани тшIэщтыгъ Хьамидэ иусэу гъэзетым кыику-тыгъэм кыкIаIоу ахыщэ тIэку кызыфагъэхъыжырэп, конфет кызырэтфиджыштыр. А лъэ-хъаным тэркIэ конфетыр боу IэшIугъэ, тянэ-ятэхэм кызыра-щэфын ахыщэ кIалэкIахъэ-щтыгъэп, кызырэтIуфэрэр згъорэ дэдагъ. «Утхэмэ, птхыгъэр гъэзетым кыикутымэ, ащ кы-кIаIоу ахыщэу кыиуфагъэ-хырэмкIэ конфет пщэфын пIэжIыштымэ, сьд пачэ сымыт-хэщта?» — зэсложэу хуштыгъ.

Ар сэмэркъэуми, шыпккъэр Хьамид мыхъугъэмэ, усэ е рас-каз стхыныр хэгъэкIи, гъэзетым сытхэныри сыгу кыкIыштыгъэп. Узэхуапсэрэм фэдэ ухъумэ шIоигъошIт, ар ныбжыкIэ шэн, ау, ыпэкIэ кызырэтшысIуагъэу: ар сэркIэ узылгымыIэсышIушIт жъогъо лъагъэу ошъогум итым фэдагъ. Хьамид апэу гъэзетым сыфэтхэным сыфэзыгъэкIы-гъэр, стхымэ хуштыри кы-сэзыIуагъэр. Апэрэ ситхыгъэ тикласс исыгъэ нэбгыришIмэ дыштэ, тыжыи медаль кызы-

рахыгъэм фэгъэхыгъагъ. Зысэт-хыхэм, Хьамидэ хэгъэпIагъ, тIэку-шъокIухэри кыгъэгъэрэ-зыжыгъэх. Гъэзетым кызыхе-утым зыгорэ дэдэу кызыдэхуыгъэу кыисшыгъугъ.

АщкIэ егъэжыгъэ хуыгъэр Краснодар сыщеджэ зэхуми, ин-ститутыр къэсухы, Инэм щызэ-хэщгъэ колхозым Iоф шыс-шIэнэу сызагъаIоми лъызгъэ-кIотагъ. Гъэзетэу «Комсомолец Кубани» зыфиIорэм сыфатхэу хуыгъэ. Москва кыишIыдэкIырэ гъэзетэу «Сельская жизнь» зыфиIорэм хозрасчетыр Iоф зыщысшIэрэ колхозым зэрэщы-зэхэщагъэм фэгъэхыгъэу сис-тагъа ин кыикутыгъагъ, ау на-хыбэу сызыфатхэщтыгъэхэр адыгабзэкIэ, урысыбзэкIэ кы-дэкIырэ хэку гъэзетхэр ары. Ауэ тхэным сыхилъэсагъ. Сэмэркъэу, лакъыр дэсказхэр стхыгъэу е-гъэжыгъ, ахэм повестьхэр, ро-манхэр къаIэлъыкIуагъэх.

Бэрэтэрэ Хьамидэ иусэхэр зы-дэт иапэрэ тхыгъэу «Нэфылъ» зыфиIорэр 1957-рэ илээсым кыдэкIыгъ. ИтворчествэкIэ ар нэфылъ шыпккъэ хуыгъэ, поэзи-ем илэгъапIэ дэклоенымкIэ апэрэ лъэоенагъ. УсакIохэм, тхакIохэм яапэрэ тхыгъэ апэрэ сабыеу къа-фэхуыгъэм фагъадэу яIапI. Iо хэлъэп Хьамидэ ащ зэригъэ-гушIуагъэм, иныбджэгъухэмкIи поэт шыпккъэ хуыгъэу тIыгъэу лъэшэу тигопагъ, ау апэрэ тхыгъым авторым гумэкIыгъуи кыикутыгъыгъ. Критикхэм, тхакIохэм ащышху хэгъэгур, Со-вет хабзэр зэкIэмэ анахыи на-хышIу алыгъоу цыфэхэм къа-щагъэхуным, агу имылыми, гушIыгъэ лъэшхэр зышIынхэр зыкIасэхэм, патриотизмэ нэпIыр зыбыракъхэм поэт ныбжыкIэм иапэрэ тхыгъэ кызырэтIуиырэ усэм, «ШIу сэлъэгъу» зыш-хъэм, бырсыр кырашIылагъ. Агу рихыгъэп усэм мыщ фэдэ сатырэу хэгъэр:

**ШIу сэлъэгъу сэ хэгъэгур,**

**Ау гупсагъэр згъэбыракъэрэ:**

**Бгъэр кыизгъэпшырэп, сIэ-**

**тырэп макъэр,**

**Сакъэу сэкIу шъырым гъо-**

**гур...**

**СищыкIагъэп гъуапIыи ды-**

**шы**

**Сэ шIутынэу нэпэмыкI!**

**Сьд есшIэна тыжыи фы-**

**жыи?**

**Мылгъыйми гъуачIы бзыгъ...**

Мы усэмкIэ Хьамидэ кыIомэ шIоигъуагъэр къэшIэгъуаеп. Уихэгъэгъу шIу зэрэпIэжыгъэр бгъэбыракъыныр имышIылагъэу, хэти ар ипшъэрылгъэу ары. Уянэ

шIу зэрэпIэжыгъэр пачэ шIу-хъафтын кыикуатынэу щытэп ныла?! Ау усакIом ышхъэ кыи-мыхъэгъахэр усэм халгъэгъуа-гъэх: «Бэрэтэрэ Хьамидэ ихъэтэ-пэмыхъ хэгъэгум инаградэхэр, гъучI бзыгъэм ахэр фегъадэх...» ЗэкIэри зэрагъэщынэщтыгъэ партием ихэку комитети Iофыр нэсыгъагъ, поэтыр ыгу ра-гъэлэжыгъ.

А тхыгъым кыдэхыгъэ усэ-хэр ыужым ытхыгъэхэм анахь дэгъугъэху сIорэп, ау сшIэрэ цыфхэм, сызщыгъозэ хуыгъэ-шIагъэхэм афэгъэхыгъэ, ежэ поэтым ыгу ихыкIырэ кыи-щыриIотыкIырэ усэхэр зэрэдэт-хэм апаеу кыицIэIын, джы кыизнэсыгъэм сщымыгъупшэ-жырэ, сыгу рихыгъэхэр кыи-дэхыгъэх. Ахэм зэу ащыщ «Ош-хыр кешхы» зыфиIорэ усэр. Ар мыщ фэдэ сатырхэмкIэ кыре-гъажэ:

**Ошхыр кешхы, тенэчы-**

**шхъэм**

**Лъатэу, тIыпIэу ошгъур кIео.**

**Тэ тизакъоу тисышIэ унэм**

**КъэлIытэнэу сыгу кыиIео.**

А тенэчышхъэу «лъатэу, тIыпIэу» ошгъур кыизтеоштыгъэр тикъуаджэ шыщ Пэнэшъу Зэчэ-рые, тиныбджэгъоу, кыиде-джагъэу Хьамзэт ятэ иун. Язакъоу унэм зэдисыгъэхэр Хьамидэрэ пшъэшIэ къежыгъэкIэ дахэу Бэслынэи Розэрэ. Розэ Хьам-зэт ышнахыжыгъэу Айтэч имыль-фэгъэпхыгъэ, ащ янэу Асыет илI заом зыхэкIуадэм, пшъашгъэрэ шъаорэ кIэхху Айтэч кыидэ-кIожыгъагъ. Краснодар тыкIо хъумэ Кармалинэ мзышхор зы-зэпытчырэп тызыIуIкIэрэ кыу-тIэрэу «МаякIэ» заджэщтыгъэхэм щыпсэуштыгъэх. Янэ игъусэу Розэ ятэнэпIосым янэ-ятэхэм адэжэ бэрэ къаIоштыгъ. Ары Хьамидэ ар апэу зыщылгъу-гъагъэр, лъэшэуи ыгу рихы-гъагъ. Ыгу рихыгъэу къоды-ягъэп, шIу ыльэгъугъагъ.

«Марита» зышхъэ усэу а тхыгъым дэтыри ащ епхыгъ. Ма-ритэр Розэ ышпхъу нахыкI, янэрэ Айтэчрэ псэогъу зызэфэ-хуэхэм къафэхуыгъэ пшъэшIэ-жыи. Розэ нефтымкIэ сэнэхъат зыщызэрагъэгъотыр техникумэу Краснодар дэтыр кызыеухым, Iоф щышIэнэу Татарием агъэ-кIогагъ. ШIу ыльэгъурэ пшъа-шъэр пIапчъэ зэрэхуыгъэм игумэI, инэпIэжыгъу зэрэкIэ-хъопсырэ ары Хьамидэ усэм кыищыриIотыкIырэп. Пшъэ-шъэжыи ынэгу зыкIэплъэм, Розэ ыниIу кIилгъэуагъ. Ары зыкIиIуагъэр:

**ЛубыIыкIу, о сьд пай кыи-**

**фыщыи**

**Ежэ зыдэкIым ащ ынэ**

**нэгъуитIур?**

**Сэ кыисетыжэекIэ сьд**

**щышIыи...**

**Кыисетыжэ, си Марита,**

**а нитIур...**

ИгумэI пшъэшъэжыи зэрэзэхимышIэщтыр кыи-гурIоми, еупчIы: «Тыдэ шыI пшыпху кIасэр, Марита?» ШIу зэрильэгъурэри зэрэфэзэщырэ-ри ыушъэфырэп. Тхъэм талант цыфым кызырэхилхъэрэ зы лъэныкъоу шымытэу, лъэны-къуабэуи кыиэхыкIы. Бэрэтэрэ Хьамидэ ар фэгъэхыгъэу сIон слэкIышIт. Усэхэм язэхэлъхъан зэрэфэлэпIэсагъэм дакIоу ымакъэ оредкъэлоном къекIу-щтыгъ, дахэуи кыашхоштыгъ.

Зэо ыкIи зэоуж илээсхэм Краснодар икьэлэ бэдзэр бэрэ-тыкIоштыгъ. Тхыштыгъэр сьд, пхъэгъугъэ зэпыхыгъ, пхъэшIомыкI, щэ, кIэнкIэ, къуае. Краснодар километрэ 25-кIэ Къэзэныкъуае пэчы-жыагъ. Трамвайр кIоу утефэмэ, а гъогур километрипшIыкIэ кыгъэкIэкIыштыгъ, ау нахы-бэрэмкIэ «ток шыIэп» аIоти, кыизтеуцоштыгъ.

Хьамиди бэдзэрым кыид-дакIоштыгъ. Нэфыгъагъом ты-кIэтаджэти, бэдзэрым тыкIо-штыгъ. Кыизыдгъэзэжырэп, хыи хылытэ тIамэ телъэу гъо-гуанэ зэрэпIэгъурэ зэуи зэ-хымышIагъэм фэдэщтыгъ Хьа-мидэ. Кинофильмэу «Аршин Мал-Алан» хэт азербайджан оредыIо цIэрыIоу Рэщид Бей-бутовым зыишIыжыгъэ, «Ах, ты, моя дорогая, ах, ты, золо-тая» ыIомэ, дэпIаеэзэ кыашхоу, оредыр кыIо зыхуыкIэ, сэ кыи-зэрэсчыштыгъэр Бейбуто-вым текIожыгъэу ары. Ащ фэшI зэп, тIоп Хьамидэ зэрес-Iуагъэр консерваторием кIомэ кIэмыгъожыштыгъ, оредыIо цIэрыIо хуштыгъ, ау кыисэ-дэлугъэп.

Къэлэ бэдзэрым тыкIо зэхум тышIэIэIагъэр зыфэдагъэр иусэу «ШомыкI» зыфиIорэм хэлъагъо:

**ШомыкI Iальмэкъыр си-**

**кIыбырыл,**

**Сцэмэ кIэхыштыр сины-**

**бэрыл.**

**ШомыкI Iальмэкъыр къэ-**

**сэхыи къалэм...**

**ШомыкIы шIуцIэу хъа-**

**лыгъу такъыр**

**Ащ кIэсэрэхы — тыгъэр си-**

**нур...**

**ПЭНЭШЪУ Сэфэр.**

**(Джыри кыиIэлъыкIошIт).**



ныгъ» зыфилоштыгъэм илъэс зауэрэ итхьамэтагъ.

—1953-рэ илъэсым Бжъэдыгъухъэблэ гурыт еджапIэм иапэрэ класс сычIэхъагъ, — ело Алексей, — 1963-рэ илъэсым къэсыухыгъ. Мыщ дэжым къыщыс-ло сшIоигъу а еджапIэр Адыгеим имызакъоу, Краснодар краир пштэмэ, анахыжтхэм зэралышхэр, ар къызызIахыгъэр илъэси 120-рэ зэрэхурэр. Лъэшэу гухэкI джы къызнэсыгъэми гурыт еджапIэм иштатус ащ зэрымилэр.

Сиапэрэ кIэлэгъэджагъэр Георгий Девтеровыр ары, ыльэпкыкIэ урымхэм ащыщыгъ, кIэлэгъэджэ дэгъоу, кIэлэпIуным фэлэпIасэу щытыгъ. ЕджапIэм сызычIэхъэгъэ илъэсым игъэтхэлэ мазэ И. В. Сталиныр лIэгъагъэ. Сыгу къэкIыжы сшынахыжтхэм Владимир еджапIэм а къэбарыр къырихыгъэу къызэрэтилогъагъэр. Ащ пае сянэ лъэшэу зэрэцIэцIэгъагъэр

хъумэ, ари утын псынIагъэп, ау сызыфэгъыштыгъэр зэкIэ къысэхуылагъэр сянэ еслогъэжыны фаеу зэрэщытыгъэр ары. Сыда Iомэ ащ къыкIэлъыкIоштыр сшIэщтыгъэ. Тадэжы ащ нахь макIэп пшыныжъэу щысагъэхьын альэкIыштыгъэр.

Къуаджэм пIуныгъэмкIэ акъылышIогъэ еклолIагъэу къащыхафэрэм ехыла-гъэу джыри зы щысэ къэсхьын. Зэгорэм псыхьом зыкыштыдгъэпскIыгъэу тыкэкIожьзэ, нэбгыриш тыхъоу тиныбджэгъу дэжэ тыдэхъагъ. Лъэшэу тигуаптэу малинэрэ мыIырысэрэ тшыхыгъэх, ахэр щагу пэпчэ хъоуе дэгъыгъэх. ЕтIанэ тIэкIу нэмыIэми тыныбжэ икыгъэу къызышIодгъэ-шIынэу тутын тешонэу итхъухъагъ. Е-о-ой гуш, тыкIэлэ дэдагъ, тышхъэпсын-кIагъ, тегушшысэгъахэп тиныбджэгъум ятэ-янэхэр унэм исынхэ зэрильэкIыштым. Малинэм ытхъапэ гъугъэхэр дгъэтакъохи, «цигаркэхэр» тшыхъагъэх, уцы къашхьом тыхэгъуалъхьы, Iугъо шыхъагъэхэр къы-зыIудгъэутысыкIыхэмэ, дэгъыфэхэу тыфе-жъагъ. ЗыкIи гу лъыттэгъахэп ятэ иныб-джэгъугъэ Григорий унэм къызэрикIы-гъэм. Iлым чыгым къуэтэмшIу къыгуе-кIыкIыш, ошIэ-дэмышIуу къытшхъэ-рэхъэ, пхъашэу къытфелъы, къыттехъуп-кIэ, «тутыныр зыIушъогъэншчы, ара?» ыло-зэ. Къэтылжыгъэр тагъэгъотыгъ. Арын-кIи хъун нэужымы джы къызнэсыгъэми тутын сешъонэу сыгу къызыкIысымыIуа-гъэр.

Къэлогъэн фаер еджапIэм сышеджэныр къын къызэрэсщымыхъуштыгъэр ары. Зытет шпыпкъэмкIэ, я 9-рэ классым нэс «фыкIэ» седжагъ. Ау ащ ыуж лъэшэу къыкIезгъэчыгъ, нахыбэрэ клубым сы-чъэу езгъэжъагъ, учебникхэм сэдэллэ-жыштыгъэп, еджапIэм сыкычIэкIыжы-ным сыфэхъазыр хъугъэхъагъэ. Ау шIу къыдэхъумэ, IэпыIэгъу къыфэхъумэ, гъо-гу зэфэ тэрэзым тыришэмэ шIоигъоу зи-насып къыкыбэрэм ищыIэныгъэ цIыф-шIум шыIукIэу къыхэкIы. Ащ фэдэ цIы-фэу сэркIэ хъугъэр а лъэхъаным еджапIэм изавучэу щытыгъэ Павел Нестеренкэр ары. Мафэ горэм ар къысаджи, икаби-нет сыришагъ, ыпашхъэ сыригъэтIыс-хьы, гуфалъэу тIэклурэ сынэгъу къыкIэ-п-лъагъ, ащ ыужым къысэупчIыгъ: «Алек-сей, уятэ Iу къэкIыжъа?» «Сыгу къэ-кIыжырэп Iоми хъуштэп», — зэхэмыгу-фыкIыгъэу къызжэдзэгъу упчIэр зыфэгъэ-хыгъэр икыкIэ къызгурумыIоу. «Адэ ошIа уятэ гъэсэнэгъу илагъэр зыфэ-дэр?» — къыкIэлъыкIуагъ апэрэм ятIо-нэрэ упчIэр. А упчIэми джэуап тэрэз есты-жын слэкIыгъэп. Джащыгъум ащ кы-ригъажы къысфилогъа сятэ егъашIэми еджапIэм зэрэщымыджагъэр, зэкIэ ащ къыухыгъэ «академиер» зыфэдагъэр — всеобучым илъэхъан ащ фагъэзэгъэ ком-сомольцэхэм Iоф адэшIэгъэныр ары. «КъызышIоогъэшIа гъэсэнэгъэ гори имы-Iахэу уятэ колхоз тхьаматэу Iоф ышIэныр зэрэкиныгъэр, — къысфелуатэ Павел Ни-колаевичым. — Джащтэу зэрэщытэ, Iоф ышIэштыгъ. Ащ даклоуи ар ренэу зы-кIэхъопсыштыгъэр икIалэхэр еджэнхэр, гъэсагъэ хъунхэр ары. Адэ о сьдэуштэу узеклора? Зытет шпыпкъэмкIэ, уятэ ынапэ-теохы». Зыпарэки ащ ымакъэ ыIэтышты-гъэп, ау игушыIэхэр гум итIысхъэхэу, къылорэр шIошъ ыгъэхъоу гъэпсыгъагъэ. Джы къызнэсыгъэми ащ ынэхэу шIу къыздэхъумэ шIоигъоу, сыгу къызэпап-лъыхъэрэм фэдэу къысэплъыштыгъэхэр сщымыгъупшэжъхэу сынэгъу кIэтых. Зэ-кIэм ащ ипсалъэ зэиэгъуэгъ, тызэрыс ика-бинет кIым-сым шпыпкъэ кэхъугъ, бжы-хъэ ошх шъабэр шъхъаныгъупчIэм «къы-зэрэтеоштыгъэр» ары нылэп зэхэпхы-штыгъэр. ЕтIанэ мэкъэ шъабэкIэ сеуп-чIыгъ: «СычIэкIыжы хъушта?» «Хъушт», — къысIоажыгъэ кIэлэгъэджэм.

Пчъэм сыкызынэсыжыгъэу зэхэсшIагъэ лым ынэхэу сыгу къиплъэхэрэм фэдэу къысщыхъуштыгъэхэр къызэрэскIэлъы-плъэхэрэм. Арыти, зыкыфэгъэжыгъэ Павел Николаевич къесIуагъ мэкъэ шъабэкIэ: «Тхьауегъэпсэу уишIуагъэ къысэбгъэкIы-мэ шIоигъоу къысэплогъэ гушыIэхэм апае. ЕгъашIэми ахэр сщыгъупшэштхэп. Еджэныр лызгъэкIотшгъ, сятэ фэдэ сы-зэрэхъуштым сыпылтышт». ЫкIи а гу-шыIэхэр къэзгъэшпыпкъэжыгъэх: дэгъоу еджапIэр къэсыухыгъ. Ащ нэужым техни-кумым сышеджагъ, институтми сычIахы, ари къэсыухыгъ. Сятэ ынапэ ифэшъуашэу сызекIуагъэмэ, сышылагъэмэ сэ къэсIон слэкIыштыгъ. Сэрэп ащкIэ уасэ зыфэзы-шIыжын фаер, ау сикIэлэгъэджэ сщы-гъупшэрэп, сыфэрэз.

ШЭКИО Мур.

колхоз тхьаматэм игуадзэу илъэс зэфэ-шхъафхэм Iоф ышIагъ. Агроном шхъа-Iэу щытыгъ. ЕтIани а IэнатIэхэр зэкIэ зычигъэцIагъэхэр а зы колхозыр ары.

— ЩыIэныгъэм игъогуу къызэсынэ-кIыгъэм сыкыфизэплэкIыжъэу, зыгорэу-штэу ащ сыхэгупшысыхъанэу сызыфежэ-кIэ, гухэкI сщыхъоу къызгурэлэ: сищы-Iэныгъэ инахыбэр згъэшIэгъахэ, ау скIуачIэ къыхьын сшIошIэу сызыкIэхъо-псыштыгъэр зэкIэ сшIагъэ сIон слэкIы-штыгъэ, — ело ащ. — ГухэкI нахь мышIэми, зэфагъэ хэлъэп цIыфым къыгъашIэрэр зэрэмакIэм. Сэ сшхъэкIэ къыздэхъугъэм сызегупшысэкIэ, хъулъфыгъэм ышIэн фаеу сищыIэныгъэкIэ кыстефэрэр сшIа-гъэ. Илъэс 65-м къыклошI чыг шэз заулэ згъэтысыгъэ, шъэуитIу спIугъэ, унэ згъэ-уцугъ.

ЩыIэныгъэр къыныгъэми, советскэ лъэхъэнэ шIагъом сыкэхъугъэу зэрэщы-тым елътыгъэу, сыныбжэ зыкыгъэм къыщыкIэдзагъэу къэзгъэшIагъэм цIыф-хэм сафэлэжъагъ сIомэ хукуоныгъэ хъу-нэп. ЦIыфхэм сахэтэу, ахэм апае ыкIи сшхъэ пае сэ сишIоигъоныгъэкIэ джы къызнэсыгъэми Iоф сэшIэ.

Ащ фэдиз илъэс пчъагъэм бай сыхъу-гъэп, ау дунаимкIэ анахь байныгъэу слъы-терэр сил. Ахэр сиуагъэ, сипхъорэлъф цIыкIу, синьбджэгъухэр арых. Илъэсэу къэзгъэшIагъэм пэпчэ уасэ фэсшIыжъэ, анахь зсэжъыгъэхэ упчIэхэм джэуапэу къастыжыштым сегупшысэ, ау кIэклэу, теубытагъэ хэлъэу ахэм джэуап къасты-жын слэкIырэп. СищыIэныгъэ хукуоны-гъэхэри щысшIыгъэхэу къыхэкIыгъ. Ащ уфыкIэгъожа Iомэ, сыфыкIэгъоажынкIи хъун. ЩыIэныгъэр икIэрыкIэу къэскIу-жын слэкIынуу хуыгъагъэмэ, зыгорэ зэ-блэхъужыныгъа? СшIэрэп, ау теубытэ-гъэ пытэ хэлъэу къэсIон слэкIыштыр сик-еIолIагъэхэм сызэрэмыпцIыжыштыр ары.

Заом ыужырэ илъэс къынэу гъаблэр тигъогуоу зыштыгъэр ары сыкызы-хъугъэр. ЦIыфлэпкъым къыгъэшIагъэм анахь лъыгъэгъэ зэо хылыгъэу къыхэф-агъэм хэгъэгум улагъэу къытыришагъэхэр къынышхокIэ ыгъэхъужыштыгъэх. ЦIыф-хэр аныбэ шизэу шхэщтыгъэхэп, трудо-денэу зи къызыкIэмыкIоштыгъэм пае цIыфхэм Iоф ашIэштыгъ нахышIум шы-гугъхэзэ. Колхозхэр зыпкъ рагъэуцожы-штыгъэх, заор зэраухыгъэм кIэгущIухэзэ, мамыр шыIакIэр агъэдахэщтыгъ, сабийхэр къафэхъуштыгъэх, ордэхэр къалоштыгъэх.

СикIэлэцIыкIугъор къыныгъэ, илъэсищ сыныбжыгъэп сятэ дунаир зехъожым. Хэгъэгъу ззошхом икыныгъэ ыпшъэ дэ-кIыгъэу, ТекIоныгъэшхор къыдахыфэ хэ-лэжъагъэу уIэгъэ пчъагъэ телъэу къэкIо-жыгъэ, селохэу Большесидоровскэмрэ Верхненазаровскэмрэ колхоз тхьаматэу илъэсшIэ Iоф ашIэштыгъэу 1949-рэ илъэ-сым операцияе къызэрыкIом илIыкIыгъ. Тянэ шIэожыипIлэу къылыхъэнэгъагъэ-хэм ащышIэу анахыжым илъэс 11 нылэп ыныбжыгъэр, анахыкIэм тхьамэфыш. Ащ епхыгъэу джыри игугъу къэсэшIыжы зэоуж илъэхэу цIыфхэр аныбэ шизэу

зышчымышхэщтыгъэхэм зэрэфэгъагъэм. Зыгорэм къылоу зэхэсхыгъагъэмэ сэ с-е-джагъэмэ сыгу къэкIыжырэп, ау мыщ фэдэ гушыIэхэр сшхъэ икIыжхэрэп: «Сятэ ынэгъу зэхэгъуфыкIыгъэу сыгу къэ-кIыжырэп Iоми хъушт, джаш фэдэу ар зэрэлагъэри сшIошъ хъурэп». Мы гушы-Iэхэр сэрэ зэхыллэгъэхэ шпыпкъэр.

Сятэу Дмитрий загъэтIыгъ мафэм слэ-гъугъагъэхэр зэхэфыгъоу пычыгъохэу сы-гу къынэжыгъэх. Сянэ кIэлэпIу шхъа-пэу, цIыфым ыгу илър, ащ ыгу щышIэ-хэрэр къыгурылохэу, кIэлэцIыкIум игъэ-псыкIэ куоу зэхышIэу щытыгъ. Тэ ар лъэ-шэу къытфэхъашэу тIытэгъэщтыгъэми, сыдыгъокIи зэфагъэ. КIымэфэ пчыхъэ кIы-жэхэм зэрэуагъоу хъакушхъэ фабэм тызгъэгъолъхъажыкIэ, тIанэ къытфилуатэ-штыгъэ тятэ ехылагъэу: ар лIы лъэпэ-лъагъэу, лIыгъэ теллэз иIэу, дахэу зэрэщы-тыгъэр, ащ тэ, зэкIэ кIэлэцIыкIухэр, шIу тызэрилъэгъуштыгъэр, щыIэныгъэр зэри-кIэсагъэр, фронтым зэрэщызуагъэр, ышIэ епIонэу гъэсэнэгъэ гори зэримыгъэгъо-тыгъэу колхозым щылажъэхэрэр зэришнэ-хэ зэрилъэгъуштыгъэр, колхозникхэм ащ лъытэныгъэшхо зэрэфашIыштыгъэр ыкIи шIу зэралэгъуштыгъэр. Тянэ лъэшэу афэ-сакыпэзэу къыухъумэщтыгъэх тятэ заом къышчыратыгъэ наградэхэмрэ ахэм апылэ тхылыхэмрэ. Тянэ, къызэрэсIуагъэу, тятэ Iофэу зыпылыгъэр ренэу къытфырило-тыкIыштыгъэ, арынкIи хъун нэужым кол-хоз тхьаматэу илъэс пчъагъэм Iоф сшIэ-нэу зыкIэхъугъэр.

Советскэ дзэм илъэс зауэрэу къулыкъу щысхъынуу сызэрэдэкIыгъагъэм нэмыкIы-кIэ, сипупсэ къоджэ цIыклоу Бжъэдыгу-хъаблэу зэгорэм анахь псыхъо къабзэкIэ алъытэгъыгъэ Шхъэгъуашэ инэпкъ Iутым сыкышхыгъэу, ренэу Iоми хъунэу, сьдэс, сышэпсэу. Адрэ цIыф псэупIэхэм къуаджэр зэрэтекIырэр зытIысыгъэ 1871-рэ илъэсым къысегъэжъагъэу цIыф лъэп-кIиплI ащ зэрэщыпсэурэр ары. Ахэм ащышхы адыгэхэр, урысхэр, ермэлхэр, урымхэр. Мы лъэхъаным цIыф лэпкъэ зэфэшхъаф 20 фэдиз ащ шэпсэу къыны-гъуи гушIуагъуи зэдагъышэ.

Джы къызнэсыгъэм къызгурыйон слэ-кIырэп ащ фэдиз гъэрет тIанэ къызыдри-хыштыгъэр типIуным, тилэжыным апае, ау сьдэ зэхъуи, ар ыкIуачIэ къыхыгъ. Илъэс 33-рэ нахь ымыныбжъэу шъузабэу къызэнэм, зэкIэ гуфэбэныгъэу, шIулъэ-гъоу, кIуачIэу хэлхэр тэ типIуным, тилэ-жыгъэу зыгъэгъотыгъ. Анахыжъэу Владимир Еленовскэ гурыт еджапIэу N 6-м щыригъэджагъэх, нэужым Усть-Ла-бинск педучилищым физвоспитаниемкIэ иотделение ипэшагъ. Виктор зэкIэ ищыIэ-ныгъэ шIу ыльэгъурэ псэолъэшI сэнэхъа-тым фигъэшIушIагъ. СшынахыкIэу Ана-толий сэш фэдэу Кубанскэ СХИ-м иагро-номическэ факультет къыухыгъ, ищыIэ-ныгъэ мэкъумэщ производствэм фигъэ-лэжъагъ, Белосельскэ колхозу «Мамыр-

къэсэшIэжы, ащ фэдэ къэбар нэпцIхъэу зэрар къэзыхьын зыльэкIыштыгъэр зэрым-хъанхэу. Ауми, тIэклэу нахь темышIагъэу, ащ фэдэ хъун ымыльэкIыштыгъэу ылогъагъэ-ми, тигъунэгъухэм ягъусэу къыхъулэ-штым, тапэкIэ щыIэнхэ альэкIыштыгъэ язэ-рэмыгъашIэу гумэкIыхэу а къэбар гухэ-кIым зэрэтегуштыгъэхэр зэхэсхыгъэ. Сьдэу хъугъэми, тышхылагъ. Илъэхъэр зэ-лъыкIоштыгъэх, тыныбжэ хахъоштыгъ, тыоктябрытагъ, тыпионерыгъ, нэужым комсомолым таштагъ. Гъэсэнэгъэр зэрэ-здэгъэжыгъэу къуаджэм къыкIэлъыкIуу щыIэ-псэукIэм зыфэдгъасэщтыгъ, тызэрэпсаум, тызэрэщыIэм такIэгущIоу зэкIэ кIэу, гу-шIуагъоу ащ къыхэхъухъэхэрэм тэри та-гъэчэфыштыгъ. Сьд фэдэу зэкIэ къоджэ-дэхэм ягушIогушхуагъа 1957-рэ илъэ-сым электричесствэр апэу чылэм къызэрэ-дашагъэр, апэрэ радиоприемникэу «Во-сток-57», апэрэ телевизорэу «Сигнал» зы-филохэрэр къоджэдэхсэм ялэ зэрэхъурэр!

ЩыIэныгъэм щышIэу къытэхъулIэн ыльэкIыштыгъэм ащышIэбэмэ урамым та-щыфагъасэщтыгъ. ТицIыкIугъом къыше-гъэжыагъэу къуаджэм тызыщыфагъасэ-штыгъэр нахыжыжхэм шхъэкIафэ афэт-шIыныр ары, джы къызнэсыгъэми ащ сы-рэгъуазэ. Тызыгъэсэн, шэн-зекIокIэ дэ-гъухэр къытхэзылхъанхэ пае тыкъанэ-штыгъэп.

Мафэ горэм еджапIэм сэкIо, ом изытети дахэ, сэрэ сьугкIэ сычфэ, гушIом сызэ-рехъэ. Урамэу сызэрыклорэм изыбгъу сятэ иныбджэгъоу Онэунэкъо Индрыс къы-шэлагъэ. ТызэблэкIыгъахэу лIыр къызэ-рэсэджэрэр зэхэсэхы: «А сикIал, моу зэ къако». Тхьэм шхъуу сымышIэу, дэи гори сыгу кымыхъуу урамыр чэкIэ зэпысчи, Индрыс секIуалIэзэ, гуIэнкIэ сэлэм есэхы: «Уимафэ шIу». Сэлэм зэрэсхыгъэм зи къырымшIуалIэу зыкысыфигъази, губжы-гъэу кыстехъупкIагъ: «Сьда нахыжы-хэм сэлэм зыкIамыхырэр уябгъукIоу зы-хъукIэ, сыкъэншIэжыгъэба?» СшIэшты-гъэ сэ нахыжым упэгущыIэжыныри, уенэкIокъуныри зэрэпкIэнхэр, джаш пае зысыухыжыгъэу сыфежыагъэп. Ежым рэ-хъатэу лыигъэкIуатэгъыгъэ къысIонэу къыригъэжыагъэр: «ЕджапIэмрэ унэмрэ ахэм уафагъасэрэба? Нахыжыжэр бгъэ-шIонхэ зэрэфаер ошIэ, убзэгъу пызыштэп пчъагъэрэ сэлэм пхыгъэми, къыбгурэлэу ар?» «Ары», — ергъэ-псэрагъэу къызжэ-дзэгъэ сшхъэ къэсымылIэгъэ. СшIэшты-гъэ ащ Iофыр зэрэщымыухыгъэр, ау джаш фэдэуи сшIэштыгъэ сьд хъугъэми кIасIэу сыIукIыжы зэрэмыхъуштыр.

«ЕгъашIэм къызэрэбгъурыоным пае», — къысIолэзэ, мо лIыр рэхъатэу елэбэхыш, къамышэ зэтеуплIэнкIагъэ ишазмэ тхьалэу къыдехы. Ащ колхозым шыкуаоу Iоф шIэшIэштыгъ, мытхытхъэу, джары зэрэ-щытын фаер ыIорэм фэдэу, Iогъогуоу сакIыб къамышкIэ къео. ЕтIани джаш фэдэуи рэхъатэу къамышыр дилъхъажы, къысIуагъ: «Унэм узыкIожыкIэ, уянэ зэкIэ фэлотэжэ».

Гъогуом сьтэтэу къысIуиутыгъэу сы-гыштыгъ. Сызыфэгъыштыгъэр къамыш-кIэ скIышъо зэрэраштыгъэм паеп, Iлон



(КъызыкълэтыкГорэр  
бэдззогум и 5-м  
кыдэклыгъэ номерым ит).

Джы Къэрэсу илэгъо-благъо тыкыи хъэгъахъ. Ащ теклуалэ зэхъум, пкъэу зэгоздагъэхэм ахэшлыкыгъэ лъэмыдж пльышбэр зэрэтелыгъэр слъэгъугъэти, сыкъэштагъэу синанэ нахъ зесфызылагъ. Сыда зыпноклэ ар сшобгъузэщэгъ цуитлур зэготэу икышъунымклэ ыкли коу тызэрысыр ефэхыным сытешыныхъэщтыгъ. Ау тыкыизсым, сыгу шышлэрэр цужьхэм къашлагъэм фэдэу зэрэеклуагъэхэр инэу згъэшлэгъуагъэ. Сурэ илоф кыыхэмыхахэу ахэм ежъ-ежырэу джабгъумклэ далонтлэхи, алъабжэхэмклэ зырагъанзэ, кушэрэхъ лъэужэу илэмклэ къуладжэм мэклэ-маклэу ехыхъ фежъагъэх. Слъэгъуштыгъ ар псынклагъоклэ къазэрэфыдэмыкырэр. Джы коу зыпллэклэ шлукаеу егъэзыхыгъэу тызэрысыр джыдэдэм къызэхэкыкълэщт кыпшлуигъэшлэу «кыкь-сыкъ» макъэр кыпылукызэ, аклэклэуныкълэщтыгъ. Ащ пае купэгъу паклэм пыгъэнэгъэ бжышхоу ыпэклэ зэрэкъудыгъэу къэнагъэм цухэм ашъхъхэр шъуитхыхэрэм фэдэу, апшгъэхэр кыхъэу зэшлуиштыгъэхэу, апхэклэхэм къыгъэкъугъэ кур ерагъэу зэтыралажэщтыгъ.

Джы бзылфыгъэхэр бэлэрэгъым хэтыжыгъэхэп. Ахэми сэщ фэдэу ашъхъхэр къапхъотагъэхэу, ау куклэ лэтыгъэмклэ пллэуклэ защигъэу, япхъэмбгъу тесыплэхэм литлуклэ захагъэнагъэу, зи къамылоу шысыгъэх. Сурэ закъу зыжэ инэу «тлуп-щыгъагъэр». Ащ цухэм зызэрэрагъанэрэм ыгъэгубжыгъэу, атхыцлэмэ ибэщ пэкожымклэ зэрэтеухъэрэр римыгъэкъоу, ымэкъэкъужькыи атхыпклэщтыгъ. Тызидэхъэрэ къуладжэм иадрэ нэпкъ кур дамыщыным тешыныхъэщтыгъэн фае. Ау ежъхэм хьалэлэу яшлэн ашлэщтыгъ: тэ, кум исхэм, кыитфэгумэкыхэрэм фэдэу, мэклэ-маклэу апэ бгым ехыгъэх, етлэнэ къулэджэ куум щызэхэкыхъэгъэ щэижэ зэхъолъхыагъэр алъакъохэмклэ зэлагъэзыкыизэ, орыжыпсым зэпырыкыгъэх ыкли кзэмыуцухэу кур нэпкъыми дащыгъ. Джащыгъум джыри зыкзэзышлэжыныу игъо имыфэгъэ шъуэхэм Сурэ къафызэплгъэкли, зыфэрэзжыгъэу къалугушлуагъ. Зыми зи кыириуагъэп, ау сэ ащ кыиригъэклэу кысщыхыгъ: «Шъолъэгъуа сызэрэблэхыр! Мы цужъ шъхахынэхэм утын башэ ясэхэу шъулозэ сыжыгъэмысэныр шъуиклас шъхаем, шъуинасыпти узэрэдзеклоштыр дэгъоу сшлэщтыгъ. Армырмэ, анахъ зыщымыгъом зыкыратлэныешъ, къулэджэ орыжыпсыр шъуутэу шъухэтыштыгъ». Ар сэ сшлэшъ хъунэу щытыгъэп, сыда плэмэ гуклэгъу ымышлэу цухэм атхыцлэ зэрэиутыштыгъэм пае, агу ымыгъэклодыштыгъэмэ, ахэр нахъ ригъэгугъыштыгъэхэу кысфэлэщтыгъэп.

Къуладжэм тыкыизэрэдэклэу, коцын фае шылуахыжыгъэхэагъэр, хъорзэ лэплэшхохэр чыплэ-чыплэу зыргъэоэгъэ хыпкыыр тапашъхъэ кытэджагъ. Кыитпэчлэныатлэу ащ ишъомбгъуагъэ зыщыухырэм тыгъэгъэзэ шъолъырышхор щыригъажэщтыгъ. Мыдыклэ хыпкыым иджабгъу нэклэ тэ тызытэт гъогум зыдигъазэти, шхонтлэрымэр зытырихырэ натрыф лъэгъэ кырыр иадырабгъоу, Къос зыдэщылэу Амзанэ зыфилорэ лъэныкъомклэ зэнклабзэу клоштыгъ. Кухэм зэрэкулапэр мыгъуашэу, чылэ урамхэм афэдэу, сепэ лужур цу лъабжэхэм кышчыдагъэутысыкыштыгъ.

Шъуэхэм джы бэлэрэгъыри щтагъори ашъхъашыкыжыгъэхэу, гушылэным хэтыгъэх. Зигугъу ашыштыгъэр клэпэу тызыдаклорэм хэгъо тэрэз хидзагъэмэ ары. Ащ ыгъэгумэклэу апэу къэзыгъэжыагъэр Цуц ары.

— Ярэби, мы клэным хэгъо тэрэз хидзэгъэна? Къэшбэшлэжымэ, гъэрэкло нахъ гужъуагъэу, хъырбыдхэр зэрэхъунэу хъугъэхагъэхэу хагъом икыыхъыкыи тыфежыгъагъ. Джы мыгъэ хъырбыдз лужгъуи тимыфэу тыкырагъэжыагъ, — ащ игушылэхэр ыпэклэ щыс Куацэ — абылфыгъэ звенэ ипашэ — зэрэфэгъэхыгъэхэр мыгъуашэу тлэклэу зыфызэригъэзэкли, кылуагъ.

— А типху, «Гъэр гъэм тэфэжырэп» зэрауагъэр пшыгъушпшэжыгъа? — мэкъэ шъабэклэ ащ еупчлы Долэтхъан.

— Ежъ хъырбыдз ышхы шлоигъоу ыгу

кызышпылыгъагъэм ымыгъоты пае, клэным хагъо хымыдзэнэу арын фае мыщ кызэрэщыхъурэр, — кыгыс лунати блыпкыкыи маклэу къетлыргущъ, мэсэмэркъэу.

— Тхъамати, агрономи еплъыгъахэх, хэгъо дэгъу хидзэгъахэу ары кысаджэхи конторэм сызашэм кысауагъэр. Джы нахъ пасэу кызыкълэхыгъэр гъатхэм жъэу зэрапхыгъагъэри, тыгъэри дэгъоу къепсэу, гъэбжэу ошхым зэрэщымыклагъэр арыштын. Сыдэу щытми, тэ кыыхэтхыкыи икыун хагъо хидзэгъах. Ащклэ тегугъунэу ары кызэрэтщыгугъыхэрэри, — Куацэ



мэкъэ хэгъэчыкыгъэ рэхьатклэ къалогъэ пстэуми яджэуап кыретыжы.

Джынэс зи къэзымылоу шысыгъэ Сурэ ошлэ-дэмышлэу мэкъэ лэтыгъэклэ оредыр кыхедзэ:

**Семчыкыр багъомэ,  
Тищырыкту ликарон!  
Клэным ибэр хагъомэ,  
Тэ тиджанэ крымдышин!..** —

шъыпкъэба, шъуэхэр? — ныкъозыкыи зэгъэзклэ зыкыишлы, мыдрэ зызыушгъыфигъэу щысхэм къахэплгъагъэти, джыгъухэ шлоигъуагъэу кысщыхыгъ. Ау ащ ычлыплэклэ Долэтхъан мэкъэ шъэбэ гохыклэ Сурэ реложы:

— Боу шъыпкъэ, си Сурэ дах, ликаронэ щырыкыуи тилэ тшлониу, крымдышинэ джанэри тишъашгъэмэ ашыгъ зыхъуклэ къашэлэдыкыи. Кло, Тхъэм ишыкурклэ, тисемчыкы муары шъуепл, — джы тыгъэгъэзэ хъасэу тисэмэгубгъуклэ шылэу тыкыизэблэгъагъэм лунатэ лэ фешлы, — шъолъэгъуба, шъхъэтлэбгъо ин заклэу кызылгъыгъ, мыгъэ кынынэ пыплэгъуагъэр пклэнчъ хъугъэп. Арышъ, ликаронэ щырыкыу уаси кыитфыклэклонштын.

— Ащ пае, кэдэгъэклыгъахэр тэрэзу тыугъоинжыи, зы шъхъэ закъуи кыизэрэхэмынэным тыпылэным фае. Мыдрэ тызыхэклорэ клэпыри зэрэфедзшхор шъошлэба? Мы фэбаем ащ ухэтыныр лэшлэх мыхуштыми, зы хагъуи щыблэдгъэкли хъуштып. Джащыгъум крымдышинэ уасэкли тынэцлэжыштып, — Куацэ ушъый фэдэу, зэклэми афэгъэхыгъэу егугъухэзэ лоф зэрэшлэн фаер къело.

— Узэрэзвеноем пае мыхэм ашъхъэклэ нахъ фэдэр джы о ябгъэшлэжышты, ара? Хаулыеу ащклэ кынэ зэмыгъэ-лъэгъуж, Гитлерыжым ихъашхурэлудзэ хэгъэгум кыиригъушты, шылэклэ рэхьатэу тилагъэр кызызэщегъагъом, нахъышлур нахъыери зэклэми дэгъоу кыидгурыуагъэш! — Сурэ «ицоб» Иони зыщымыгъэгъушпшэу, ащ диштэрэ мэкъэ лэтыгъэм ыгуклэ зэрэшъхафитыр кыхэхэу бзылфыгъэ звенэм ипашэ кыфедзы.

— Е-о-ой, а зэо мыгъом тэ сыда кыитымышлагъэр, тигъэунэхъуи, дунаир хытигъэщыхъажыгъэу джы тэлэсэу. А нэмыщыжыгъэу кьозур кызыфэклонхэр хьаклэ-къоклэ лъэпкъыхэщтын нахъ, ахэм анахъ жъалымэ зи хъужынып, — Щащ-кыуаклуи гопэгъоу кызыдырихъагъэрэр фэгъэбылгырэп.

— Хьаклэ-къуаклэх адэ! Мыхъаклэ-къо-клагъэхэмэ, цыфлэпкъыр агъэклодынэу кьэжэныеха? А Гитлерыжыр ежъ аригъэтлыгъэгъэ аджал машэм ифэжыи, ифэ-шъошэ шъыпкъэм луклагъ. Адрэ хъашхурэлоу игъусэгъэ пстэури Тхъэм ащ клэ-лъэгъэкложь, лажыи хъакыи зымылэ цыфхэр агъэклодыгъэхэу, ежъхэр мы дунаим тетынхэр зафэпышъ, — лунати игушылэхэм гухъэ-гужыр къахэщы.

— Ары, си лунат, а хьалэчы хъунхэ нэмыщыжыгъэм кыташыллэгъэгъэ заом гугъу мыухыжыр тэ кыитфыжыгъ, — Лелэцлыкыи янэ Тэйбат ащ зыфэгъазэ, рело.

**ХЪУРМЭ Хъусен**



Етлэнэ мэкъэ лэтыгъэ чанклэ оредыр кыхедзэ:

**Гитлерыжым дзэ хъашхурэлур  
Узэндыгъэу кыитлупици,  
Тихэгъэгъуи, тицлыфышхыи  
Лыгъабэ кырахыгъ...**

Ар къэгужэжыгъагъэу, ежъ фэдэ шъуза-бэхэм абгъэгъу диз гопэгъоу зезыдзэжыхэр рагъэгъэжыгъэу кырашжыгъэ тхъа-усыхэм гужыдэгъэклэ икыу къафимыхы-зэ, мэкъэ лэтыгъэклэ оредыр ащ кыизэрэхидзагъэм пае фэмыразэхэу кысщыхыгъ. Сыда плэмэ зышъхъэ кьэзышхуати феплэжыгъыи, ящысыплэмэ нахъ зарагъэпытыхэрэм фэдэу, тлэклурэ зыкзэ-зыгъэсысыгъэхэри ахэтыгъэх. Адрэхэм ашъхъэхэр рауфэхыгъэхэу, атхъаклэмэхэр къаукъошыгъэхэу кыкклэдэлуиштыгъэх. Арэуштыгъэу загъэпсэу кызыкыищыхы-щтыгъэр сэ нахыпэклэ а оредым имэкъэ-мэ зэклужыгъэу стхъаклэмэ мызэу кыири-дзэу кыыхэкыгъэм фэмыдагъэу ар ышун-тхъэу кыпшлуигъэшлэу джы тигъунэгъу шъузым кызыэриорэр, ащ пае фэукыитгъэу ары.

Ау бэрэ ауштыгъэу щытыгъэп. Зэклэм сэ сызэсэгъэ оредкъэлуклэм имэкъэ здишты чанхэу шъуэ пстэуми абгъэгухэм къазэ-дыдэуи, Тэйбат ымакъэ зыхэклолагъэмэ тыкыизэрыхъэгъэ губгъор кызызлэгъа-джэу рагъэжыагъ:

**А ныижэхэм сыдэу зашлэи,  
Гухэлъ шлоир къадэхъугъэп!  
Сталинышхор Кремлым дэсти,  
Тисолици аштэшъугъэп.**

**Ленингради кыдзыхъагъэу,  
Мэзэ пчъагъэм дэлъыхъагъэх.  
Къэлэдэхэр гъаблэм хэтми,  
Лыгъэ нэмыклэ далъэгъуагъэп...**

**Ащ фэдизыр япытагъэу  
Совет цыфхэр зэрэщытхэм  
Файистыжыгъэр аишъэ рифзэ,  
Жъалым ладжси зэрахъагъ.**

Оред мэкъэ лъэным сыгушъхъэ кыи-гъэлэджызэ тшъхъарыгъэжыкышты, лэ-жыгъэ хъасэхэр тыдэкли кызыщылыгъ-гъорэ губгъо хъуаум из зэрэхъурэр зэхэ-сэшлэ. Ащ тыгъэу къоклыплэ очапэм джы кыитетлысхъагъэм идыхылэ нэбыцхэр зэригъэхъулаблэхэрэри сэлэгъу. Ащ фэдиз тхъамакылагъо къафэзыжыгъэ заом зэклэми ягухъэ-гужыклэ агу тырагъэпшахэ ашлоигъу плонэу, яшъыпкъэ дэдэу амакъэ

нахъ зэрагъэлъэшыштым пылтыгъ. Сэ синани ауж зыкыиригъанэщтыгъэп. Тхъамы-клагъоу шылэ пстэуми сачиухъумэ шлоигъом фэдэу, нахъ пытэу ылаплэ сыкли-убытагъэу, ымакъэ зэтежыгъэу зыгъэ-шъхъэ кышцежышъ, сашъхъагъ дэдэм зыщелэты. Адрэхэм яем нахыи ар зэрэ-нахъ дахэри, нахъ чыжыгъэу зэрэбыбырэри сэшлэ. Нэмыклэу шытыныр кысфегъэ-клурэп. Сыда зыпноклэ пчыхъэрэ зэш-хэм — Амзани, Нэшхуантлэ, сэри тигъэ-пскыхэу, плэ къабзэм тызыхыгъэгъолъ-хъажырэм Къурланыр кыштыгъэу, джащ фэдэ мэкъэ хьалэмэт тлупшыгъэклэ кьеджэ зыхъуклэ, сигъатхъэу сыклэдэлуиыгъэ сы-хэчъыежыи. А сиклэсэ макъэр джыдэдэми зэхэхс къодыерэп, кыизэшлэжыгъэ гу-щылэхэр гучлэм кыштыгъэлэхэу нэмыклэ пстэуми лупклэу къахэжыгъыуыкыизэ, лъыр кызыэригъэуалгъэрэр зыдэсшлэжыгъэу, слэпкъ-лъэпкъ зыкыыхеуагъ. Ащ пае рэ-хъатэу седзэу къодыеу сыщысын сымы-лъэклэу, езыбэрэу шлэ хъугъэ гушылэхэр сэри кыидэсэлэх:

**Ер зыгу илгыр шлур луклагъэп,  
Гитлерыжыри боу плъэхъугъэ:  
Хъуиклэкуадзэу кыитлупицигъэм,  
Тидзэ пльыжыи фэгъэщтагъэп.**

Мыщ ыуж адрэмэ амакъэхэр жыко-рен лъэшэу иклэрыклэу кыидэежыи-хэшъ, оредым зэдыкырагъэщэу аублэ-жыи. Ау синанэ иер ахэм ахэклоклэжы-рэп, ар зэрэгохъ чанэу пстэуми акылоу лъагъэу зэрэщыбыбырэр стхъаклэмэ ит:

**Тэ тикласэхэри ащ хэтыгъэх.  
Мамыр уашгъор тшъхъащытыным  
Пае апсэ шъхамысыжыгъэхэу,  
Пый мэхъаджэм езуагъэх...**

Сурэ цужьхэр кыгъэгъуцухэ шлоигъоу мэкъэхэу лэтыгъэклэ и «тр-тр-тр!» зызэ-пыригъэщэу кызырегъагъэм, шъуэхэм яорэд къэлон зэпагъэу. Ащ дэжыр ары гу зылыгъагъэр чы лъэгэ лужуу зэхэклэ мэзышхоу зынэз дэпкъым фэдэу зэнкла-бзэм тызэрыс цукур мэклэ-маклэу зэрэ-реклоклэу. Мызыгъогум Сурэ зэряку-урэр цухэм ягопагъэн фай, тикъэлэпчэлу кыиуыкыи фэмыеу зызэрэрагъанэ-щтыгъэм фэмыдэу, джы шлэхэу ахэр кыи-зэтеуцагъэх. Шъуэхэм кызыдаштыгъэ лалъмэкъхэр зыдалыгъэхэу жыи аклэтуу кум зыкыиригъэжыгъэ. Сэри ыклэклэ сы-къауыи, сыкыпкыи. Сыкыиригъэжыгъэу зэ-сэгъажыр ары гу зылыгъагъэр чымзэу кысщыхыгъэу синанэ гъэ кьэси сатыр зытлущэу тыхэтэ нэз реклоклэу кыштыгъэ-кыири клэным фэдэ заклэу зэрэзэхэтыр. Апэрэ луплэгъумклэ ар ушышъоу заклэу кыпшыхыштыгъэми, узыхэплыхъало-клэ гъожыбзэ хъугъэхэри мымаклэу хэп-лъагъоштыгъэх.

Синанэ кысаджи сызызэрешаллэм, сызытесынэу кызыдиштыгъэ плэтэхэу лужужыр лалъмэкъхэр зыщызэхэтхэм дэжъ чыгум тыриубгъогахэу кыса-жэщтыгъ. Шъуэхэр зэклэ клэп хъасэм хэ-хъэгъахэхэу, джы ахэр кэмылабгъогахэ-ми, язэдэгъушылэ макъэ кыыхэуыкыи-щтыгъ. Сурэ хэкууыкыи, ицоо бэшклэ цужьхэм атх ригъэплыхыкыизэ, чылэмклэ зыригъэхыжыштыгъ. Шыпкъэрэ плэ-штыгъ, ар сегопагъэп, клэп хагъор кыи-хъахыкыи, лъэсэу чылэм сыкложыныу сыфэягъэпти. Нахыбэ ибэу синанэ мыщ сыкызыдышъэ зыкыишлоигъуагъэри, кумклэ кызыэрэклоштыгъэри, зэрэкложы-штыгъэри ары. Джы лужыр кызыэрэзэокы-гъэм сыкыиригъэжыгъэу ащ сыклэ-лъыплэ зэхъум, сипушсысэхэм кыаджа-гъэм фэдэу, синанэ кысылуагъ:

— Бэрысмэ япсынэпсэ чыиэ щыщ кышчэнэу Сурэ мэкложыи, пчыи игъу-шыкыгъэмэ зыщылэгу, нынэ, ащ фэди-зэу бэрэ кэтыштыгъ аш.

— Сыфаеп псы сештонэу, — джы сыгуклэ нахъ сыгупсэфыжыгъэу джэуап есэтыжыи.

— Дэгъу псыфаллэ укъэмылагъэмэ, жъаум шетлысэхэи, умышынэу шысыгу, сэ тлэклэу шлэ кьэси сыкыыхэкыизэ сшлышты, — кысылуи, адрэхэм ауж зыкыиригъа-нэ шломигъуагъэклэ энэгуагъо, гулэзэ, ежыири клэным хэжыгъ.

— Нэфынэшхо кьэхъуагъэхэу сыда сызыклэщынэн фаер? — сызэрэмыкэ-рабгъэр гурызгъало шлоигъоу ащ сыклэ-лъыджагъ. Ау кызызыхыгъэклэ сыгугъэ-рэп, ар хъэсэ кырым ыгъэбылгыгъэхэу.

(Джыири кымыкълэжыштыгъ).



